

MONIKA PIOTROWSKA

“Berliner Lackvasen” – obecny stan wiedzy i egzemplarze ze zbiorów polskich

ABSTRACT

“Berliner Lackvasen” – lacquered berlin earthenware vases

lacquered Berlin vases are a small group made using unique manufacturing technology and technique., consisting of faience vessels of different size and form¹, white-glazed on the inside and at the bottom, with marks in the form a Chinese coin or artemisia leaf, on the outside adorned using a European lacquer technique. Black-, red- (in the shades ranging from vermilion to claret), navy-blue- and green-ground, as well as red-and-black vases are known. The vases are richly adorned. Basically, they feature two types of decorations: nature scenes and more or less elaborate Chinoiserie landscapes with architecture and human figures. The scenes depicted on the bodies form the main ornamental motifs on the vases. The decoration includes friezes, various ornamental motifs, and sometimes also small scenes featuring nature and landscapes. Decorations are identical only within a given set of vases. It is possible that original Chinese porcelain vases dating from the K'ang-hsi era can also be considered to belong to the group of *lacquered Berlin vases*, as in Europe they were redecorated using European lacquer similar to the decoration on the Berlin vases.

Lacquered Berlin vases are still poorly discussed. The question of dating of their provenance is still indecisive. On the basis of stylistic analyses their origin was dated to the end of the 18th century (Otto von Falke, Walter Stengel) or to the years 1720-25 (Max Sauerlandt, Konrad Hüseler, Walter Holzhausen)². In 2003, Samuel Wittwer³ went beyond widely-held

¹ Currently known types of vases are as follows: baluster vases with covers, beaker vases, monumental vases and atypical vases (hexagonal, four-sided, slender vases with covers in the form similar to those of baluster vases, triple-gourd vases, (similar to gourd vases but having three circular gourds instead of one, getting smaller to the top), tureen and orthogonal vases, in the form similar to a certain type of Delft vases from the 2nd half of the 18th century. (S. Wittwer, *op. cit.* p. 238).

² S. Wittwer, *op. cit.*, pp. 241-243.

³ S. Wittwer, *Die »Berliner Lackvasen« Eine These* [in:] M. Kopplin, *Schwartz Porcelain*, Munich, 2003, p. 237-249.

opinions, formulating the thesis that *lacquered Berlin vases* might have been forgery or at least imitations dating from the 2nd quarter of the 19th century,⁴ and that it is possible that “the exclusive circle of buyers was aware of the true provenance of these “Chinese porcelain” objects and purchased them as ‘imitations’ of works which were not available to a wider public.”⁵

Wittwer estimates that around seventy vessels belonging to the group of *lacquered Berlin vases*⁶ are currently known. However, twenty one exhibits from the Polish collections have not been included in this number (Tables 2-9). The Jagiellonian University in Kraków has six green vases adorned with nature scenes (Table 2) – three baluster vases with covers surmounted by knobs in the form of figurines of the sitting *Pagoda (Budai, Putai)*⁷ and three beaker vases, of which one incomplete. In the collection of the Wawel Royal Castle there is a pair of red baluster vases with covers having knobs in the form of very large cockerels. Another pair of vases similar in form and size to those in the Wawel collection may be found in the National Museum in Kielce. The largest collection of *lacquered Berlin vases* in Poland is kept by the National Museum in Warsaw. The collection consists of a pair of baluster vases with covers surmounted by cockerels (Table 3), a pair of hexagonal vases (Table 5), a pair of four-sided vases (Table 6) and two odd baluster vases without covers (Table 4). The National Museum in Wrocław has a red beaker vase. In addition, a pair of finely adorned navy-blue beaker vases is on loan at the National Museum in Kraków. Most of these vases are not on display and thus are not widely known.

The article discusses historical, formal and stylistic aspects of the group of *lacquered Berlin vases*, with special stress on artefacts in Polish collections. The discussion of items in foreign collections and the historical analysis are generally based on information contained in Samuel Wittwer’s article *Die »Berliner Lackvasen« Eine These*. The present article is an introduction to the work presenting the results of a technology study of the group of six *lacquered Berlin vases* from the collection of the Jagiellonian University Museum in Kraków. The study was started in 2009 under the preparation of the author’s Master’s thesis⁸. Technological studies of the group of *lacquered Berlin vases* are currently continued and encompass almost all known items from Polish collections⁹.

Key words: faience, Berliner Lackvasen, Samuel Wittwer, beaker vases, baluster vases

⁴ S. Wittwer, *op. cit.*, p. 245.

⁵ *Ibidem*.

⁶ S. Wittwer, *op. cit.*, p. 240.

⁷ B. Frontczak, *Fajanse od XV wieku do 1914 roku w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, catalogue, vol. IV, Kraków 2009, p. 158.

⁸ M. Piotrowska, *Badania technologii i techniki lakierowanych waz berlińskich ze zbiorów Muzeum UJ oraz opracowanie metody ich konserwacji*, Kraków 2010; archives of the Faculty of Conservation and Restoration of Works of Art, the Academy of Fine Arts in Kraków, No. 714. The study was carried out under Dr Zofia Kaszowska of the Chair of Art Technologies and Techniques of the Faculty of Conservation and Restoration of Works of Art of the Academy of Fine Arts in Kraków. The study of technology and techniques used when manufacturing the vases was carried out on the initiative of the Chief Conservation Specialist of the Jagiellonian University Museum Jolanta Pollesh and Beata Frontczak, the Curator of Handicraft Department, at that museum.

⁹ The study is conducted in the course of the preparation of the doctoral thesis by the author under Zofia Kaszowska PhD of the Chair of Art Technologies and Techniques of the Faculty of Conservation and Restoration of Works of Art of the Academy of Fine Arts in Kraków.

1. Wprowadzenie

Berliner Lackvasen (*berlińskie wazy zdobione imitacją laki*) to niewielka grupa mało znanych i wciąż jeszcze słabo rozpoznanych, unikatowych obiektów o nietypowej technologii i technice wykonania¹. Zalicza się do niej fajansowe naczynia o zróżnicowanej wielkości i formach, szkliwione we wnętrzu i od spodu białym szkliwem, sygnowane znakiem chińskiej monety lub liścia bylicy, a z zewnątrz zdobione na zimno w technice laki europejskiej. Istnieje przypuszczenie, że do grupy, lub kręgu, *Berliner Lackvasen* przynależą ponadto inne naczynia – głównie oryginalne chińskie porcelany, które w Europie, wtórnie pokryto dekoracją z laki europejskiej. Potwierdzenie tej hipotezy będzie wymagało szeregu badań w tym m. in. badań technologicznych dekoracji tych grup waz.

Berlińskie wazy zdobione imitacją laki podobnie, jak inne wyroby z laki europejskiej są świadectwem narastającej od końca XVII. wieku w Europie *mody chinoise* oraz specyficznego europejskiego postrzegania i wolnej interpretacji egzotycznej sztuki Dalekiego Wschodu. Omawiane tu naczynia wyróżniają się jednak spośród wielu powstałych w tym czasie obiektów przede wszystkim swoją niespotykaną technologią i techniką wykonania. Pod tym względem wazy te stanowią swoistego rodzaju osobliwość.

Niniejszy artykuł zawiera zbiorcze omówienie historyczne i formalno-stylistyczne grupy *berlińskich waz zdobionych imitacją laki*, ze szczególnym uwzględnieniem egzemplarzy ze zbiorów polskich. Omówienie egzemplarzy ze zbiorów zagranicznych oraz analiza historyczna bazuje przede wszystkim na informacjach zawartych w artykule Samuela Wittwera *Die »Berliner Lackvasen« Eine These* opublikowanym w 2003 roku w książce *Schwartz Porcelain* pod redakcją Moniki Kopplin². Poniższy artykuł stanowi wprowadzenie do kolejnego opracowania prezentującego wyniki badań technologii i techniki wykonania sześciu *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Badania te podjęte zostały po raz pierwszy w 2009 roku z inicjatywy Konserwatora Głównego Muzeum UJ Jolanty Pollesh i Kustosza Działu Rzemiosła Artystycznego tegoż muzeum Beaty Frontczak w ramach pracy magisterskiej autorki³. Badania technologiczne grupy *Berliner Lackvasen* są obecnie kontynuowane i obejmują niemal wszystkie znane autorce egzemplarze ze zbiorów polskich⁴.

¹ „Technika i technologia wykonania” to termin przyjęty przez konserwatorów dzieł sztuki. Technika odnosi się do metody wykonania dzieła, a technologia do materiałów użytych do jego wykonania.

² S. Wittwer, *Die »Berliner Lackvasen« Eine These* [w:] M. Kopplin, *Schwartz Porcelain*, Monachium, 2003, s. 237-249.

³ M. Piotrowska, *Badania technologii i techniki lakierowanych waz berlińskich ze zbiorów Muzeum UJ oraz opracowanie metody ich konserwacji*, Kraków 2010, archiwum WKiRDS ASP w Krakowie, nr 714. Praca była prowadzona pod kierunkiem dr Zofii Kaszowskiej w Katedrze Technologii i Techniki Dzieł Sztuki na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie.

⁴ Badania są prowadzone w ramach pracy doktorskiej Moniki Piotrowskiej pod kierunkiem dr hab. Zofii Kaszowskiej w Katedrze Technologii i Techniki Dzieł Sztuki na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie.

2. Stan wiedzy na temat datowania i proveniencji grupy *Berliner Lackvasen*

Problem datowania i proveniencji *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* nie został jeszcze ostatecznie rozstrzygnięty. Mimo badań prowadzonych na przestrzeni niemal stu lat przez wybitnych niemieckich znawców nie udało się odnaleźć materiałów źródłowych, które pozwoliłyby jednoznacznie określić gdzie, kiedy i przez kogo zostały wykonane te dzieła. Powstały dwie propozycje datowania oraz dwa opowiadające się za nimi obozy. Według pierwszej – Ottona von Falke – wazy pochodzą z końca wieku XVIII, według drugiej – Maxa Sauerlandta – są to prace powstałe w latach 1720-25. W 2003 roku Samuel Wittwer na podstawie analiz stylistycznych form i dekoracji waz oraz wzmianek na temat waz zdobionych imitacją laki w spisach inwentarzowych zamków pruskich zaproponował datowanie tych naczyń na 2. ćwierć XIX w.

Po raz pierwszy temat tej grupy fajansów podjął, w 1923 roku, Otto von Falke⁵. W pracy poświęconej dawnym fajansom berlińskim wspomina o „pozbawionym pochodzenia gatunku ceramiki, która tylko częściowo jest zakorzeniona w berlińskiej sztuce fajansu”⁶. Opisuje dwie pary fajansowych waz z zamku berlińskiego i Sanssouci, których wnętrze i spód pokrywa białe szkliwo, a zewnętrzną nieszkliwioną powierzchnię chińska dekoracja lakowa lub lakowa dekoracja pseudo chińska (dekoracja lakierowa⁷).

⁵ O. von Falke, *Altberliner Fayencen*, Berlin 1923, s. 38-39.

⁶ *Ibidem.*, s. 38.

⁷ Określenie „dekoracja lakierowa” odnosi się do technologii i techniki wykonania. Jest to dekoracja z laki europejskiej czyli imitacji laki orientalnej. Laka europejska to lakiery historyczne. Umiejętność powlekania przedmiotów imitacją laki to sztuka lakiernicza. Terminologia dotycząca imitacji laki była bardzo różna i do dziś nie została uporządkowana i ujednolicona. W literaturze można się spotkać z różnymi określeniami tej techniki. W języku polskim najpopularniejsze są określenia „laka europejska” czy „imitacja laki”. W pozycjach angielskich stosowane są najczęściej terminy *European Lacquer* i *japanning* oraz *japanned artifact* lub *Asian lacquerware* dla przedmiotów zdobionych imitacją laki. W Anglii w użyciu był też termin *Indian work lub Japan work* [W. Ślesieński, *Techniki...*, s. 183]. M. Webb podaje, że *japanning* nie jest określeniem samej powłoki lakieru, ale całego procesu jej wykonania i zalicza *japanning* do jednego z przejawów *chinoiserie* [M. Webb, *Lacquer: Technology and Conservation*, s. 121]. Webb omawiając technikę *japanning*’u wymiennie posługuje się terminami lakier (*laquer*) i werniks (*varnish*). Również w języku francuskim materiał do pokrywania wykonania dekoracji z laki europejskiej (czyli lakier) nazywano werniksem (*vernis*). Funkcjonowało wiele nazw jak np. *vernis de la chine*, a sławne lakiery określano od nazwy fabryki jak *Vernis des Gobelins lub nazwiska wytwórcy jak Vernis Martin*. *Wyroby z laki wytwarzane przez rodzinę Martin zyskały taką sławę, że nazwa ta z czasem została rozpowszechniona na inne wyroby imitujące lakę*. Odnoszące się do laki europejskiej słowa *varnish* (ang.), *vernis* (fr.) czy *vernice* (wł.) nie należy tłumaczyć jako werniks, ale lakier. Jako przykład można tu podać tłumaczenie traktatu J. F. Watina *L’Art du peintre, doreur, vernisseur*. Tytuł przekładu to *Nauka Teoretyczno-Praktyczna Sztuki Malarza, Połtaczarza, Lakiernika* (przeł. W. Siekierzyński, Wilno, 1854). Słowo werniks określa cienką przezroczystą powłokę, której podstawowym zadaniem była ochrona warstwy malarskiej. Poza tym, że wysyciała kolory nie spełniała estetycznej funkcji. Lakier natomiast, choć czasami składem jest bardzo zbliżony do werniksu spełniał inne funkcje. Powłoka lakieru była znacznie grubsza i budowała ją wiele cienkich warstw, niekoniecznie był bezbarwny (mógł być celowo barwiony lub zabarwienie wynikało ze składu i procesu przygotowania w wysokich temperaturach), spełniał funkcję ozdobną i często był dalej zdobiony – stawał się podłożem i tłem dla innych dekoracji (malarskiej, złocień i aplikacji). Z tych względów należy

Wazy z zamku berlińskiego mierzące 100 cm wysokości, „mają czarne podłoże i ry-sunki w większości inkrustowane masą perłową”⁸. Natomiast nieco niższe, mierzące 88 cm wazy z zamku Sanssoucci, zdobią „malowidła wykonane na ciemno zielonym lakierowanym podłożu z bogatym użyciem złotego, matowego lakieru.”⁹ Namalowane błękitem na spodach waz sygnatury – kwadrat wpisany w dwa koncentryczne koła – naśladują znak chińskiej monety. Falke podkreśla, że „podobne wazy najczęściej o większych wymiarach, z tym samym znakiem, są w handlu dziełami sztuki oznaczone jako holenderskie, mimo że ciepły ton białej glazury wskazuje na wykonanie niemieckie, a nie holenderskie”¹⁰. Twierdzi, że dekoracje waz zostały wykonane w Berlinie i podaje przykłady wyposażenia dwóch urządzonych w stylu chińskim pokoi na Zamku Charlottenburg, których styl wskazuje na czas Fryderyka Wilhelma II, czyli około 1790 r. Jego zdaniem dekoracje tych elementów wyposażenia i waz zamkowych „wykonane zostały tą samą ręką”¹¹. Na tej podstawie Falke proponuje datowanie fajansów na sam koniec XVIII w. Natomiast jako miejsce ich powstania podaje Rheinsberską Fabrykę Fajansu na podstawie notatki tamtejszego intendenta Hennerta z roku 1778 (zamieszczonej w opisie Zamku Rheinsberg), według której „Rheinsberska Fabryka Fajansu produkowała wazy wysokości 4 – 5 stóp bez glazury, które pomalowane olejną farbą szczególnie nadawały się do dekoracji ogrodowych na wolnym powietrzu”¹². Falke wspomina też o ciekawym przypadku wschodnich (chińskich i japońskich) porcelan z Porcelanowego Gabinetu Zamku Charlottenburg, które „w całości lub częściowo, nie zważając na ich pierwotną niebieską dekorację malarską, zostały pokryte lakierem (laką europejską) i ozdobione motywami i ornamentami podobnymi do dekoracji waz fajansowych.”¹³ Podaje, że „por-

rozdzielić te dwa pojęcia (lakieru i werniksu). Jak zaznacza Monika Kopplin językowe nieściśłości rozpoczynają się wraz z genezą europejskiej nazwy laki orientalnej, która nie przejęła terminologii wschodniej (jap. *urushi*, chiń. *ch’i*) lecz będące w użyciu włoskie słowo *lacca* określające szelak, a pochodzące od perskiego słowa *laksha*. Włoskie określenie *lacca* zostało przejęte przez pozostałe kraje europejskie dla nazwania kojarzonego z szelakiem nieznanego tworzywa – laki. Kopplin podkreśla, że języku niemieckim nie ma rozróżnienia pomiędzy laką orientalną, a jej europejskim naśladownictwem. W razie konieczności wskazania jej proveniencji pojęcie *Lack* uzupełniane jest o lokalizację geograficzną. Pojęcie *Lackkunst* odnosi się więc przede wszystkim do sztuki laki orientalnej, ale równocześnie także do późniejszych europejskich prac naśladowujących lakę dalekowschodnią [M. Kopplin, A. Kwiatkowska, *Chinois...*, Münster Warszawa 2006, s. 8-9]. Jak dalej podaje Kopplin „w przeciwieństwie do niemieckiego, język polski rozróżnia określenie laka, które zarezerwowane jest dla jedyne-go w swoim rodzaju materiału wschodnioazjatyckiego uzyskiwanego z drzewa lakowego, od terminu lakier, który odpowiada europejskim imitacjom” [*Ibidem.*]. W Niemczech modne przedmioty zdobione laką europejską zwano także *indianische Malerei* czy *chineschische Arbeit* czy *indianische Werk*. W Polsce prace takie określano jako wykonane *pod chiński pokost* lub w technice *chińskiego pokoszczenia* [E. Bogaczewicz-Biernacka, *Technologia...*, Warszawa 1992, s. 37, praca niepublikowana]. Dla laki europejskiej funkcjonowało jeszcze wiele innych określeń. Terminologia ta została szczegółowo omówiona w mojej pracy magisterskiej – M. Piotrowska, *Badania...*, Kraków 2010, archiwum WKiRDS ASP w Krakowie, nr 714, s. 21-23.

⁸ O. von Falke, *op. cit.*, s. 39.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.* Także w zbiorach Muzeum Pałac w Wilanowie znajdują się oryginalne porcelany chińskie, zdobione malowaną dekoracją kobaltową i złoceniami, którą w całości pokryto dekoracją w tech-

celana ta trafiła na zamek Charlottenburg jako prezent angielskiego kupiectwa dla Księżnej Sofie Charlotty przed rokiem 1700 i jest mało prawdopodobne, że już wtedy, kiedy porcelana była tak wysoko ceniona, została tak barbarzyńsko przemalowana.”¹⁴ Uważa więc, że dekoracja ta powstała dużo później w Berlinie i wiąże dekoracje wykonane na oryginalnych wschodnich porcelanach ze zdobieniami waz fajansowych, choć przypisanie ich do tego samego warsztatu nie uważa już za tak oczywiste, jak w przypadku dekoracji waz fajansowych i elementów wyposażenia z Charlottenburga¹⁵.

Inne datowanie tajemniczych waz zaproponował w 1931 roku Max Sauerlandt uznając *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* za prace dużo wcześniejsze. Wniosek swój oparł na podstawie ścisłych związków stylistycznych dekoracji waz z boazerią (niezachowanego do dziś) gabinetu lakowego w berlińskim Pałacu Ephraima, którą bez konkretnego uzasadnienia zadatował na około 1720 rok. Odpowiednio okres ten wskazał, jako czas powstania omawianych waz, określając je jako prace berlińskie powstałe w latach 1720-25.

W późniejszym czasie tematem *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* zajmowali się jeszcze Konrad Hüseler, wielki znawca niemieckich fajansów, oraz Walter Stengel, znawca berlińskiego rzemiosła artystycznego. Pierwszy na podstawie barokowej formy waz oraz licznych analogii z barokowymi berlińskimi lakierowanymi meblami na zamku Charlottenburg, skłaniał się ku datowaniu Maxa Sauerlandt’a. Drugi z kolei przychylił się do późniejszego datowania Ottona von Falke, jako producenta czerepów waz proponując jednak manufakturę przy zamku Monbijou. Jednak również Stengel’owi nie udało się znaleźć w archiwaliach jednoznacznej wskazówki co do produkcji lakierowanych waz w tym przedsiębiorstwie¹⁶. Wreszcie Walter Holzhausen w swojej opublikowanej w 1959 roku pracy porównując wazy z pracami innych niemieckich ośrodków lakierowniczych oraz na podstawie stylistycznej analizy dekoracji wykluczył warsztat drezdeński. Na podstawie podobieństwa dekoracji waz z dwiema fajansowymi lakierowanymi wazami z Hühner, Holzhausen doszedł do wniosku, że należy przypisać je warsztatowi z kręgu berlińskich wytwórni mebli lakierowanych, który lakierował fajanse różnego pochodzenia. Jednocześnie podkreślił on barokową formę naczyń oraz odstępstwa od powszechnych form berlińskich fajansów (z manufaktur Corneliusa Funckle i Gerharda Wolbeera) określając czas powstania waz, podobnie do Maxa Sauerlandta, na około 1725 rok.

Jak podkreśla Samuel Wittwer wszystkie następne opracowania kontynuujące ten temat były coraz ściślej zależne od siebie i nie wyszły poza ten stan rzeczy¹⁷. „Powstały jedynie dwa obozy, lecz ponieważ nie można było znaleźć jednoznacznie ani warsztatu, ani jakiegokolwiek innej wskazówki, powyższe przyporządkowanie należy raczej do popularnych poglądów.”¹⁸ Poszukując wytłumaczenia dziwnego braku źródłowych informacji odnośnie miejsca i czasu powstania waz Wittwer jako pierwszy wychodzi poza

nice laki europejskiej. Dekoracja ta jest bardzo zbliżona do dekoracji grupy fajansowych *berlińskich waz zdobionych imitacją laki*. Poreclany te zostały omówione w punkcie „Naczynia z kręgu (?) *Berliner Lackvasen*”.

¹⁴ O. von Falke, *op. cit.*, s. 39.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 242.

¹⁷ *Ibidem.*, s. 243.

¹⁸ *Ibidem.*, s. 242.

utarte schematy i proponuje inne rozwiązanie problemu datowania i proveniencji tych zagadkowych naczyń.

Formułuje tezę, wedle której „tak zwane *Berliner Lackvasen* mogłyby być fałszerstwami, a przynajmniej imitacjami pochodzącymi z drugiej ćwierci XIX wieku”¹⁹, a nie oryginalnymi dziełami osiemnastowiecznymi. Przyznaje przy tym, że nie można z całkowitą pewnością wykluczyć, że nie są to autentyczne dzieła barokowe. Podaje jednak szereg przeciwnych temu argumentów. Po pierwsze formy berlińskich waz zdobionych imitacją laki nie należą do kanonu form fajansów wytwarzanych w niemieckich manufakturach XVIII wieku (wyjątek stanowi jedynie grupka lakierowanych waz, których formy stanowią dosłowną kopię form waz delfickich 2. poł. XVIII wieku). Wittwer w szczególności zwraca uwagę na uformowane na spodach lakierowanych waz, cofnięte od krawędzi podstawy wysokie pierścienie, na których stoją te naczynia. Również ich pokrywy o wydawałoby się typowej dla niemieckich fajansów formie dzwonu, nie są wzorcowe. Czasze pokryw u waz lakierowanych płynnie przechodzą w kryzę, nie ma w tym miejscu załamania, czy przewężenia, co Wittwer przypisuje wpływom form porcelan azjatyckich. Co więcej proporcje pokrywy w stosunku do uchwytu o formie wysokiej figurki koguta są obce fajansom niemieckim. Inna, znacznie rzadsza forma uchwytu w postaci figurki siedzącego chłopca u pokryw waz *berlińskich zdobionych imitacją laki* była bardzo popularna w Japonii w XIX wieku. Formy waz fletowych z grupy *Berliner Lackvasen* – mocno rozchylający się wylew i stopa, pękate wybrzuszenie na korpusie – „są znacznie bliższe porcelanowym wazom chińskim lub rytualnym brązowym naczyniom na wino formy *ku*²⁰ niż wszystkim europejskim dziewiętnastowiecznym fajansom, które imitują ten sam typ”²¹. Według Wittwera azjatyckie wpływy są wyraźnie widoczne również w przypadku innych form naczyń z grupy *Berliner Lackvasen*. Kształt dwóch egzemplarzy ze zbiorów Muzeum w Hamburgu wykazują znaczne podobieństwa do form wczesnych XIX-wiecznych waz japońskich, podczas gdy forma pary heksagonalnych ze zbiorów tego samego muzeum stanowi dosłowny cytat chińskich waz wczesnego XIX wieku²². Formy lakierowanych waz monumentalnych, choć w swoim ogólnym zarysie bazują na formach waz *Tsun*, w swoim detalu i formacie znacznie od nich odbiegają wykazując, co ciekawe, znaczne podobieństwa do wielkoformatowych porcelan *famille noire*. Te zaś, jak podkreśla Wittwer powołując się na pracę Lindy Shulsky²³ powstały dopiero w XIX wieku²⁴.

Ponadto barokowe fajanse pochodzące z berlińskich manufaktur z reguły nie są sygnowane, natomiast sygnatury *Berliner Lackvasen* naśladują sygnatury porcelan chińskich z czasów *K'ang-hsi*.

¹⁹ *Ibidem.*, s. 245.

²⁰ Jedną z typowych form waz chińskich. Ma kształt walca rozszerzającego się u podstawy i wlewu, czasami z niewielkim wybrzuszeniem na korpusie zlokalizowanym mniej więcej w połowie wysokości naczynia.

²¹ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 240.

²² *Ibidem.* Wittwer podaje za przykład dwie wazy z zamku w Altenburgu.

²³ Linda Rosenfeld Shulsky, »*Famille noire*« und »*mirror-black*«: *Das europäische Interesse an schwarzgrundiger chinesischer Keramik aus der K'ang-hsi-Zeit und deren Beziehung zu Lack* [w:] M. Kopplin, *Schwartz Porcelain*, Monachium, 2003, s. 61-75.

²⁴ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 240.

Również stylistyka dekoracji *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* wskazuje na późniejsze pochodzenie tych obiektów. Powszechnie zdobiący je symetryczny złoty ornament roślinny połączony z polami wypełnionymi kratownicą pozornie tylko wskazuje na ornamentykę regencyjną ukształtowaną przez Jean'a Breain'a starszego (1637-1711) i rozwiniętą dalej przez innych artystów jak Paul Decker starszy (1677-1713), czy Daniel Marot starszy (1661-1752). Jednak przy głębszej analizie forma wici roślinnej odpowiada późniejszej ornamentyce rokoka po 1820 r.²⁵ Wittwer wskazuje również na dekorację monumentalnej wazy z zamku berlińskiego, której fotografię opublikował w swojej pracy Otto von Falke. Zdobiące jej korpus pomiędzy kartuszami asymetryczne, niepodzielone nagromadzenia pojedynczych ceownic i wolut można odnaleźć jako ornamenty wypełniające w dekoracjach porcelan z lat 30. i 40. XIX w. Ponadto do motywów występujących pojedynczo, które również ze względów stylistycznych wykluczają powstanie dekoracji waz w XVIII wieku należy np. złoty ornament zbudowany z namalowanych realistycznie liści powoju zdobiący dwie monumentalne wazy z Nowego Pałacu w Poczdamie.

W dekoracji naczyń z grupy *Berliner Lackvasen* wyraźnie da się zauważyć inspiracje dekoracjami *imari*. Dotyczy to zarówno ogólnej kompozycji, jak i motywów zdobniczych. Powszechny element dekoracji tych waz – fryz o układzie lambrekinu zamykający od góry kompozycję większości waz balasowych i fletowych – swoim zarysem i lokalizacją odpowiada dekoracjom porcelan *imari*. Obok wspomnianej już wici roślinnej i kratownicy, również budujące ów „lambrekinowy” fryz złote lub srebrne kartusze (zdobione motywem rozet i wici roślinnych) są inspirowane dekoracją japońskich porcelan *imari*²⁶.

„Podsumowując, można stwierdzić, że w przypadku ornamentyki *Berliner Lackvasen*, jak i ich form nie chodzi ani o dokładne odwzorowanie wschodnioazjatyckich wzorów, ani o cytowanie europejskich wersji I poł. XIX w. Wazy w stylu delfickich stanowią wyjątek.”²⁷ Formy *Berliner Lackvasen* w swej większości nie są formami osiemnastowiecznych fajansów, ale są zorientowane na wschodnioazjatyckie wzory porcelan. „Dekoracje ornamentalne łączą w sobie ornamenty „barokowe” w stylu chińskim i czysto azjatyckie motywy, jeżeli natomiast chodzi o wiele detali są bliższe spojrzeniu neobarokowemu, aniżeli temu z początków XVIII wieku”²⁸.

Bardzo istotny argument w uzasadnieniu tezy Wittwera stanowią wzmianki na temat waz z grupy *Berliner Lackvasen* zawarte w dokumentach inwentarzowych zamków pruskich. Jego zdaniem barokowemu pochodzeniu tych naczyń obok kryteriów stylistycznych sprzeciwia się również fakt, że wszystkie najwcześniejsze dowody ich istnienia pochodzą dopiero z lat 40. XIX wieku. Jak podaje, w żadnym wcześniejszym spisie inwentarza pruskich zamków nie opisano dzieł, które choćby nawet w małym stopniu były zgodne ze znanymi zasobami *berlińskich waz zdobionych imitacją laki*. Wymieniane są one dopiero wśród nowych nabytków za czasów Fryderyka Wilhelma IV (reg. 1840-61). Prowadzona w latach 1844-1860 księga nabytków królewskich wymienia, jako podarki bożonarodzeniowe z 1845 roku obok zdobionych laką mebli również „dwie małe porce-

²⁵ *Ibidem.*, s. 241.

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem.*, s. 244.

lanowe wazy w kształcie pucharów, jasno zielone, z chińskimi figurami oraz liściastym ornamentem w barwnym wypukłym wykonaniu, ozdobione u góry na krawędziach, oraz u dołu brązowym werniksem²⁹ oraz „dwie chińskie wazy, zielonkawe z barwnymi kwiatami w kształcie wysokiego pucharu. Dwie ostatnie mają 62 cm wysokości, 26 cm w przekroju brzucha, 20 cm przekroju u góry i na dole”³⁰. Odpowiadają one wielkością lakierowanym wazom fletowym w formie *ku*. Jako miejsce przechowywania tych waz podano ukończoną w 1846 r. Bibliotekę Jej Królewskiej Mości w Charlottenburgu. Założona w 1835 roku i uzupełniana do lat 90. XIX wieku charlottenburska księga inwentarzowa wymienia dla tego samego pomieszczenia w rubryce nowych nabytków (tzn. ok. 1846 r.) na regałach na książki „7 chińskich waz porcelanowych z pokrywą, czerwone ze złotym malowidłem, wysokich na 67 cm, 4 podobne wazy w formie pucharów na 52 cm wysokości.”³¹ Wazy te, z których nie wszystkie się zachowały, widnieją na przedwojennych fotografiach tego pomieszczenia.

Jak dalej podaje Wittwer, z księgi inwentarzowej Charlottenburga wynika ponadto, że również królowa Elżbieta została obdarowana „chińskimi wazami zielonymi z postaciami i kwiatami, w półwypukłym wykonaniu, z krawędzią i podstawą w brązie”³², które to dary „Jego Wysokości Księcia i Księżnej”³³ umieściła w swej bibliotece. W tym samym pomieszczeniu znajdowały się również widniejące na powstałej przed rokiem 1862 akwareli Carla Graeb’a³⁴ (1816-1884) „...dwie podłużne wazy, chińskie, czerwone ze złotem.”³⁵ Chodzi tutaj o dwie, wysokie na ok. 90 cm, lakierowane na czerwono wazy fletowe, w które wetknięte zostały wachlarze z piór dropiów i pawi.

Kolejny wyszczególniony w dzienniku Fryderyka Wilhelma IV nabytek jest jeszcze dokładniej opisany. W grudniu 1846 roku król „kupił w Berlinie od Forstera według ustnej informacji pana podskarbiego Schöninga dwie duże chińskie wazy z pokrywami, czerwone z malowidłami w złocie i w różnych kolorach ozdobami, kwiatami, motylami itd.”³⁶ przeznaczone do „Nowego Pokoju Chińskiego” w Charlottenburgu. Opis i wymiary waz (112 cm wys. i 58 cm śr.) dotyczą dwóch zdobionych imitacją laki monumentalnych waz zachowanych w Nowym Pałacu w Poczdamie. Zastanawiający jest jednak fakt, że nazwiska owego berlińskiego sprzedawcy nie można odnaleźć w księdze adresowej owego czasu, ani wśród osób prywatnych, ani w innych jej częściach³⁷.

Z kolei po podjętych przez Fryderyka Wilhelma IV zmianach wyposażenia zamku Sanssouci³⁸ spis inwentarzowy z 1845 roku podaje: „między kolumnami wejściowymi do alkowy: dwie piękne wysokie porcelanowe wazy chińskie w formie pucharów na czarnym lakierowanym gruncie krajobrazy, fantastyczne figury i ozdoby w srebrze i złocie i w różnokolorowych farbach”³⁹. Opisywane tu i widoczne na zdjęciach historycz-

²⁹ Cyt. za S. Wittwer, *op. cit.*, s. 243.

³⁰ Cyt. za S. Wittwer, *op. cit.*, s. 243.

³¹ Cyt. za S. Wittwer, *op. cit.*, s. 243.

³² Cyt. za S. Wittwer, *op. cit.*, s. 243.

³³ Cyt. za S. Wittwer, *op. cit.*, s. 243.

³⁴ S. Wittwer, *op. cit.*, il. 8, s. 242.

³⁵ Cyt. za S. Wittwer, *op. cit.*, s. 243.

³⁶ Cyt. za S. Wittwer, *op. cit.*, s. 244.

³⁷ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 244.

³⁸ Zmiany obejmowały m.in. wstawienie azjatyckich dzieł sztuki, a zwłaszcza porcelany.

³⁹ Cyt. za S. Wittwer, *op. cit.*, s. 244.

nych, wysokie na ponad 90 cm, wazy należące do wyposażenia zamku Sanssouci, zachowały się w Nowym Pałacu w Poczdamie. Nie są wymieniane w spisach inwentarzowych z 1782, 1796 i 1825 roku, musiały więc trafić tam dopiero w trakcie zmiany wyposażenia wnętrz po roku 1840. Kolejne dwie wazy monumentalne należące do grupy *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* widnieją na akwareli Eduarda Gaertnera (1801-1877) z 1850 roku w tle pokoju chińskiego na drugim piętrze Zamku Berlińskiego⁴⁰.

Wittwer przypuszcza, że nieprzypadkowy był wybór materiałów, z jakich wykonano *Berliner berlińskie wazy zdobione imitacją laki*. Jako podłoże dla dekoracji z laki europejskiej mogły służyć korpusy drewniane, jak w przypadku wyrobów warsztatów drezdeńskich. Tutaj jednak zastosowano ceramikę, która została pokryta we wnętrzu i od spodu białym szkliwem, mimo że z przyczyn technicznych nie było to w ogóle konieczne. Szkliwo jednak pomagało wywołać wrażenie „niepodrobionej” tradycyjnie w całości szklawionej ceramiki. Pozwalało ponadto wprowadzić malowane naszkliwnie sygnatury imitujące znaki chińskiej porcelany z czasów *K'ang-hsi*, względnie symbol taoistyczny. Zabieg taki, by przez użycie pseudoazjatyckich znaków, ozdobionej w chińskim stylu ceramice nadać aurę dzieła dalekowschodniego jest zgodny z europejskim zwyczajem. Możliwe, że wazy ze swoimi porcelanowymi znakami wcale nie były „pomyślane” jako fajanse. W źródłach zawsze opisywane są jako „chińska porcelana”, mimo że prowadzący prace inwentaryzacyjne potrafili zapewne odróżnić porcelanę od innych wyrobów ceramicznych. Dlatego, podkreśla Wittwer, należy inaczej oceniać to określenie. Przypisanie tych dzieł do wysoko wówczas cenionej porcelany podnosiło ich rangę i podkreślało autentyczność dalekowschodniego pochodzenia. Szczególnie, że w tym czasie – w drugiej ćwierci XIX wieku – porcelana azjatycka uznana została za antyk i stała się istotnym elementem dekoracyjnym nowożytnych wnętrz urządzanych w mieszanym stylu różnych czasów i kultur. Stała się również poszukiwanym i cenionym przedmiotem kolekcjonerskim w dzisiejszym rozumieniu tego słowa. Dlaczego wazy były sprzedawane i rejestrowane jako porcelany chińskie pomaga zrozumieć również fakt, że były one wystawiane wraz z oryginalną wschodnioazjatycką porcelaną i obiektami dekorowanymi laką orientalną. Przypisanie ich do porcelany tworzyło chwytliwy efekt reprezentacyjny i idealną kombinację materiałów. Łączyły one w ten sposób dwie najwyżej cenione w okresie neorokoka dalekowschodnie techniki sztuki, a mianowicie porcelanę i lakę. Ponadto przez naśladownictwo kształtu waz dalekowschodnich i odstępstwa od przyjętych kanonów form fajansów europejskich oraz drobne uwarunkowane materiałem odkształcenia ścian i nieregularność malowideł wazy zyskały wygląd nie tylko egzotyczny, ale i stary, co stanowiło kolejny pożądany wówczas duet – dalekowschodnie antyki⁴¹.

Też dziewiętnastowiecznych imitacji umacnia ponadto fakt, że „dotychczas, mimo uderzającej liczebności nabytków przez pruski dom królewski, w czterdziestych latach XIX stulecia, nie znaleziono żadnej wzmianki o producencie. Mogłoby na tym zależeć sprzedawcy, który prawdopodobnie występował jako handlarz antyków, a nie producent. Jego klienci przykładali wagę do autentycznych i szczególnie wystawnych dzieł sztuki, które pasowały do ich wyobrażeń o barokowych zbiorach, i, wedle ich życzenia, uwiadczeniały we wnętrzach nawiązanie do tych właśnie tradycji. Takie »historyczne« dzieła

⁴⁰ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 244.

⁴¹ *Ibidem*.

sztuki nie mogły być pokazywane na większych wystawach w przypadku, gdy chodziło o techniczne imitacje, lecz aby osiągnąć pożądaną efekt, musiały one być otoczone aurą historii.⁴² Założenie takie tłumaczyłoby również niepowtarzalność dekoracji waz; fakt, że mimo wspólnych motywów zdobniczych i schematów kompozycyjnych dekoracje waz są zróżnicowane i za wyjątkiem egzemplarzy należących do jednego kompletu prawie nigdy nie są identyczne. Nie powtarzają się nawet detale dekoracji jak np. grupy postaci⁴³.

Wittwer uważa, że na słusność nowej tezy mógłby wskazywać również fakt, że wazy w czasach, z których pochodzą pierwsze archiwalne dowody ich istnienia, nie były wzmiankowane przez możliwych producentów. Wykonanie i ozdobienie tego formatu naczyń, jako znaczące osiągnięcie techniczne powinno być, zdaniem Wittwera, podkreślane przez wytwórcę. Przypuszcza on, że z uwagi na znaczne formaty tych naczyń producentami ceramicznych półfabrykatów mogłyby być mniejsze, oraz większe manufaktury pieców, oraz ceramiki budowlanej. Jednak zgodnie z nową tezą w ich aktach nie znajdziemy informacji na temat tych waz, ponieważ zostały wykonane na specjalne zamówienie⁴⁴. Dziwny brak jakichkolwiek wzmianek o producencie tych naczyń mógłby wskazywać, że rzeczywiście chodzi tu o dzieła barokowe. Sprzeciwiają się temu jednak kryteria stylistyczne, fakt, że najwcześniejsze dowody istnienia tych waz pochodzą wszystkie z lat 40. XIX w.⁴⁵, znaczna ilość obiektów wzmiankowanych po tej dacie w krótkim odstępie czasowym, i w końcu brak dowodów na istnienie waz zdobionych imitacją laki w innych miejscach i wcześniejszym czasie⁴⁶.

Wittwer dopuszcza możliwość, że „ekskluzywny krąg nabywców znał prawdziwą proveniencję tych »chińskich porcelan« i nabywał je jako »imitacje« dzieł, które nie były wykonywane dla szerszej publiczności”⁴⁷ podkreślając, że „z tego punktu widzenia znaczenie zagadkowych waz berlińskich w mniejszym stopniu mieści się w obszarze artystycznym. Wazy są raczej świadkami pewnej ciekawej kulturalnej fazy w historii handlu sztuką pierwszej połowy XIX wieku, kiedy to pojęcia »autentyczny«, »nieautentyczny« oraz »historyczny« zostały na nowo przewartościowane.”⁴⁸

Na stronach internetowych domów aukcyjnych, w których licytowane były egzemplarze *berlińskich waz zdobionych imitacją laki*, podobnie jak w opracowaniach na temat waz, rzucają się w oczy rozbieżności w datowaniu. Przed ukazaniem się artykułu S. Wittwera wazy te datowano bardzo różnie – jako dzieła powstałe około 1720 roku⁴⁹

⁴² *Ibidem.*, s. 245.

⁴³ *Ibidem.*, s. 240.

⁴⁴ *Ibidem.*, s. 245.

⁴⁵ *Ibidem.*, s. 243.

⁴⁶ *Ibidem.*, s. 245.

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ <http://www.invaluable.com/auction-lot/a-rare-pair-of-berlin-green-lacquered-vases-and-c-35-c-hyhg7n8n9u> (27.05.2013); <http://www.zeller.de/en/katalog/auction-82-oct-04/auktionsartikel/berliner-deckelvase/> (27.05.2013).

lub po prostu XVIII-wieczne⁵⁰, dzieła z przełomu XVIII i XIX wieku⁵¹, wyroby XVIII-wieczne z prawdopodobnie późniejszą dekoracją⁵², XIX-wieczne⁵³ lub XIX-wieczne utrzymane w stylu wczesnego wieku XVIII⁵⁴. W niektórych przypadkach podawano inne daty powstania czerepu (ok. 1720 r. lub XVIII w.) i dekoracji (ok. 1800 r. lub XIX w.)⁵⁵. Z reguły jako miejsce powstania waz podawany jest Berlin (lub prawdopodobnie w Berlin), ewentualnie bardziej ogólnie – Niemcy⁵⁶. W bardzo nielicznych przypadkach wazy przypisywano warsztatowi Corneliusa Funcke⁵⁷ lub wskazywano bliskość stylistyczną ich dekoracji do prac warsztatu Martina Schnella⁵⁸. Czasami też nie podawano informacji na temat miejsca powstania licytowanych waz⁵⁹. Co ciekawe, egzemplarze o formach oktogonalnych bywały określane jako fajanse holenderskie z Delft zdobione imitacją laki⁶⁰. Po publikacji artykułu S. Wittwera wazy takie, podobnie jak pozostałe typy form⁶¹, są już opisywane jako bardzo rzadkie prace berlińskie, nazywane *Berliner Lackvasen*⁶² i datowane na rok ok. 1840. Jednak zdarza się również wcześniejsze

⁵⁰ <http://www.invaluable.com/auction-lot/an-18th-century-faience-vase-of-baluster-form-wit-151-c-ezz4wtj17> (27.05.2013).

⁵¹ <http://www.invaluable.com/auction-lot/a-massive-berlin-faience-lacquered-vase-and-cover-3-c-rreju8fxx0> (27.05.2013).

⁵² <http://www.invaluable.com/auction-lot/a-pair-of-large-german-faience-red-lacquered-vase-860-c-4ok5jowm49> (27.05.2013).

⁵³ <http://www.invaluable.com/auction-lot/a-pair-of-continental-faience-red-lacquer-balus-473-c-mqe3n8ox97> (27.05.2013).

⁵⁴ www.invaluable.com/auction-lot/a-large-pair-of-faience-red-lacquered-vases-and-289-c-ugec-4comm0 (27.05.2013).

⁵⁵ <http://www.christies.com/lotfinder/lot/a-pair-of-berlin-red-lacquered-fayence-beaker-vases-3072229-details.aspx?from=searchresults&intObjectID=3072229&sid=d9e47503-5ab5-4836-96ea-5c52cc42dc99> (27.05.2013);

<http://www.christies.com/lotfinder/lot/a-pair-of-berlin-fayence-red-lacquer-3094353-details.aspx?from=searchresults&intObjectID=3094353&sid=c2491f42-1df2-4b18-87a1-94b419d5e74b> (27.05.2013);

<http://www.invaluable.com/auction-lot/a-rare-pair-of-berlin-chinoiserie-decorated-faien-693-c-2e6cf3ab2c> (27.05.2013).

⁵⁶ <http://www.artfact.com/auction-lot/a-pair-of-continental-faience-red-lacquer-balus-1-c-mqe-3n8ox97> (27.05.2013).

⁵⁷ http://www.christies.com/lotFinder/lot_details.aspx?intObjectID=1625844 (27.05.2013).

⁵⁸ <http://www.christies.com/lotfinder/lot/a-pair-of-berlin-fayence-vases-and-3915436-details.aspx?from=salesummary&pos=3&intObjectID=3915436&sid=9a89f510-269f-463a-8617-efd4e7a03814&page=11> (27.05.2013).

⁵⁹ <http://www.invaluable.com/auction-lot/berlin-black-lacquer-faience-jar-and-cover-the-150-c-hj9tpw7ftn> (27.05.2013).

⁶⁰ http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?from=salesummary&intObjectID=3915435&sid=9a89f510-269f-463a-8617-efd4e7a03814 (27.05.2013).

⁶¹ http://www.auction.de/_scripts/nax_object.php?id=58937&language=g (27.05.2013).

⁶² http://www.internationalauctioneers.com/#/lot/show/730515/Paar_Berliner_Lackvasen (27.05.2013); <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2011/property-from-the-collection-of-carl-desantis/lot.241.lotnum.html> (27.05.2013).

datowanie licytowanych egzemplarzy należących do tej grupy waz (na rok ok. 1720⁶³, 1740⁶⁴, 1830⁶⁵, wiek XVIII⁶⁶ czy przełom XVIII i XIX w.⁶⁷).

Podsumowując, kwestia datowania i proveniencji *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* nadal pozostaje otwarta, choć przedstawiona przez Wittwera propozycja datowania wydaje się wysoce prawdopodobna. Myślę jednak, że dla uzyskania pełniejszego obrazu problemu datowania waz pomocne byłoby uzupełnienie wyników badań od strony historii i historii sztuki o badania technologiczne tej grupy naczyń. W sytuacji, kiedy wielu wybitnych badaczy na podstawie analizy stylistycznej tych samych dzieł dochodziło do tak odległych wniosków i rozbieżności w datowaniu są tak duże badania źródłowe i analizy stylistyczne powinny iść w parze z badaniami technologicznymi tej grupy naczyń. Badania techniki i technologii wykonania waz mogą pomóc w weryfikacji danych na temat grupy *Berliner Lackvasen* zebranych do tej pory przez historyków sztuki.

3. Kilka słów na temat technologii i konserwacji grupy *Berliner Lackvasen*

Jeszcze w 2003 roku Wittwer podkreślał, że technologia i technika wykonania *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* nie jest znana. W latach 2009-10 w ramach pracy magisterskiej podjęłam badania technologii i techniki sześciu zielonych waz z grupy *Berliner Lackvasen* ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Przygotowywana jest publikacja na ten temat. W dalszym ciągu otwartą kwestią pozostaje natomiast technologia i technika wykonania waz o innych barwach lakieru. Z tego względu rozpoczęte w ramach pracy magisterskiej prace zmierzające do rozpoznania technologii i techniki wykonania naczyń z grupy *Berliner Lackvasen* znalazły swą kontynuację w badaniach pozostałych egzemplarzy *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* znajdujących się w zbiorach polskich. Badania te są prowadzone w ramach pracy doktorskiej.

Rozpoznanie technologii i techniki wykonania grupy *Berliner Lackvasen* dostarczy m. in. cennego materiału porównawczego dla innych obiektów zdobionych imitacją laki, w szczególności zaś obiektów pokrewnych grupie *Berliner Lackvasen*, jak

⁶³ <http://www.artnet.de/magazine/erste-berlinauktion-von-lempertz-27-mai-2006/images/6/#> (27.05.2013); <http://www.artnet.de/magazine/erste-berlinauktion-von-lempertz-27-mai-2006/images/5/> (27.05.2013); <http://www.zeller.de/en/katalog/auction-82-oct-04/auktionsartikel/berliner-deckel vase/> (27.05.2013); <http://www.artnet.de/magazine/erste-berlinauktion-von-lempertz-27-mai-2006/#> (27.05.2013).

⁶⁴ http://www.1stdibs.com/furniture/dining-entertaining/vases/red-lacquer-berlin-vase/id-f_452820/ (27.05.2013).

⁶⁵ <http://www.auctions-fischer.de/kataloge/online-kataloge/204-kunst-antiquitaeten.html?kategorie=33&artikel=19327&cHash=2a1a3cd5a8> (27.05.2013).

⁶⁶ <http://www.ponteonline.com/lotto.asp?TORNATA=0&PAG=17&ASTA=237&LOTTO=641&BIS=N> (27.05.2013).

⁶⁷ http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?intObjectID=4718633 (27.05.2013); <http://www.woolleyandwallis.co.uk/Lot/?sale=PG120213&lot=58&id=242598> (27.05.2013).

omawiane dalej porcelany chińskie pokryte późniejszą dekoracją z laki europejskiej. Brak materiału porównawczego dla tego typu obiektów był wyraźnie sygnalizowany w literaturze tematu⁶⁸. Ponadto znajomość technologii i techniki *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* będzie stanowiła podstawę do podjęcia skutecznej i bezpiecznej konserwacji waz należących do tej grupy. Stan zachowania wielu egzemplarzy *Berliner Lackvasen* znajdujących się w polskich zbiorach jest zły. Większość z nich nie była dotychczas konserwowana. Jedynie kilka waz zostało poddanych konserwacji po wojnie, a w przypadku paru egzemplarzy widoczne są jeszcze przedwojenne przemalowania i mało fachowe naprawy ubytków dekoracji. Należy podkreślić, że konserwacja obiektów wykonanych w technice laki europejskiej jest zadaniem bardzo trudnym (szczególnie w zakresie konserwacji estetycznej) i bezwzględnie wymaga znajomości technologii wykonania obiektu. Dowodem jest stan zachowania kilku znajdujących się z zbiorach polskich egzemplarzy *berlińskich waz zdobionych imitacją laki*, które poddano konserwacji bez wcześniejszych badań technologicznych. Ich dekoracja została częściowo i niestety bezpowrotnie uszkodzona. Przyczyną najprawdopodobniej było zastosowanie nieodpowiednich materiałów i metod spowodowane nieznaną technologią i techniką wykonania tych obiektów. Wyniki prowadzonych badań technologicznych pozwolą zapobiegać takim zagrożeniom, gdyż rozpoznanie technologii i techniki wykonania naczyń z grupy *Berliner Lackvasen* pozwoli na dobór optymalnych dla tych obiektów środków i metod konserwacji.

4. Zbiorne omówienie naczyń z grupy *Berliner Lackvasen*

Rodzaje tła i dekoracji

Czerepy waz są wykonane z fajansu o barwie jasnougrowej lub różowawej. We wnętrzu i od spodu są szklione, a ich zewnętrzna nieszkliwiona powierzchnia jest w całości pokryta dekoracją w technice laki europejskiej. Na jednobarwnym tle lakieru wykonane są zdobienia naśladujące dalekowschodnie wzory ikonograficzne i różne techniki zdobienia laki⁶⁹.

⁶⁸ C. Morper, *Übermaltes chinesisches Porzellan*, [w:] *Weltkunst*, Juli, heft 13, 1993, s. 1654-56.

⁶⁹ Technika wykonania dekoracji waz imitowała technikę laki orientalnej i jej zdobienia. Dla przykładu wypukłe aplikacje naśladują zdobienia wykonywane techniką *takamake*, inkrustacje białą masą perłową techniką *raden*, dekoracje naprószone metalowymi proszkami różnej wielkości (np. na powierzchni niektórych liści w szczególności liści lotosu we fryzach przy podstawach, na koronach drzew, aplikacjach skał) były zapewne inspirowane orientalnymi zdobieniami wykonanymi techniką *makie*, natomiast miejscowe dekoracje aplikacji skał blaszkami metalu wykazują pewne podobieństwo do dekoracji wykonywanych techniką *kirigane*. Polegała ona na układaniu na zdobionej powierzchni kwadratowych, prostokątnych lub trójkątnych blaszek (złota, srebra, miedzi lub innych metali) o zróżnicowanej wielkości. W przypadku waz blaszki nie zostały jednak ani precyzyjnie pocięte ani ułożone na powierzchni aplikacji, lecz pocięte dość niedokładnie i naprószone, przez co mają zróżnicowaną wielkość i kształty, a ich układ jest chaotyczny. Blaszki i metalowe proszki zdobiące aplikacje naprószone na warstwę świeżej (niewyschniętej) czarnej farby, w którą częściowo się wtopiły.

Obecnie znane są wazy o tłach czarnych, czerwonych w odcieniach od cynobru do bordowego, granatowych i nasyconych zielonych⁷⁰. W przypadku dwóch ostatnich barw tle lakier został położony na białej metalowej folii⁷¹, dzięki czemu ma lekki metaliczny połysk i wyglądem przypomina nieco emalię. Znane są również egzemplarze czarno-czerwone, w których na tle czarnego lakieru wkomponowane zostały rezerwy pokryte lakierem czerwonym. Zdobienia wykonane na tle lakieru obejmują monochromatyczne dekoracje „malarskie” wykonane z użyciem proszkowego brązu lub mosiądzu⁷², złocenia płatkowe na mikstionie, proszkowe złocenia i „srebrzenia” (proszkiem cynowym) na mikstionie, wypukłe aplikacje (z dwóch rodzajów mas), wypukłe barwne dekoracje malarskie, barwne laserunki położone na metalicznej warstwie (folii lub proszku? metalowym) oraz dekoracje naprószone metalowymi proszkami o różnej wielkości drobin, drobnymi blaszkami, a czasem także kawałeczkami masy perłowej czy, jak wykazały obecne badania, drobinami łyszczyków. Ponadto znane są dwa egzemplarze czarnych naczyń z grupy *Berliner Lackvasen* zdobione inkrustacjami z masy perłowej (teryna i zaginiony od 1945 r. monumentalny wazon).

Typy i schematy dekoracji

Wittwer dzieli dekoracje waz na dwa podstawowe typy przedstawień: sceny przyrody oraz chiński pejzaż z architekturą i postaciami. Oba rodzaje mogą być mniej lub bardziej rozbudowane. W scenach przyrody na jednobarwnym tle lakieru ukazane są bujne krzewy roślin, najczęściej kwitnące, skały o charakterystycznych dla sztuki wschodu fantazyjnych formach, sadzawki, owady oraz ptaki siedzące na gałązkach roślin, skałach, brodzące w płytkiej wodzie lub ukazane w locie. Czasami sceny te są ograniczone do przedstawień krzewów i ptaków, lub samych krzewów. Sceny pejzażu są z reguły bardziej rozbudowane. Ukazują postacie i architekturę pośród drzew na tle pejzażu często z wodą oraz górami w tle. Postacie pojedynczo i w większych grupach są przedstawiane podczas wykonywania różnych czynności – płynące w łodziach, wędkujące, pijące herbatę przy nakrytym stoliku, jadące konno, idące w orszaku lub spacerujące w towarzystwie służby, siedzące w budynkach, na tarasach lub na wolnym powietrzu. Oba typy przedstawień stanowią główną dekorację waz przedstawianą na korpusach. Czasami niewielkie sceny przyrody i pejzażu zdobią również pokrywy i szyje naczyń oraz wybrzuszenia na korpusach waz fletowych. Stanowią one jednak jedynie dopełnienie dekoracji.

Ta zasadnicza dekoracja korpusów naczyń może być zakomponowana na cztery sposoby. W pierwszym przypadku korpus zdobią ustawione na przemian przedstawienia

⁷⁰ S. Wittwer wyróżnia lakiery niebieskawe i niebieskavo-zielone.

⁷¹ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 237.

⁷² Dekoracje te najprawdopodobniej nie są dosłownie malowane, ale jest to proszek metalowy (głównie brązowy i mosiężny) kładziony na mikstionie lub ewentualnie na lakierze spełniającym w tym przypadku funkcję mikstionu. Określenie „monochromatyczna dekoracja malarska” odnosi się więc raczej do jej wyglądu, a nie faktycznej techniki jej wykonania. W dalszej części pracy monochromatyczne dekoracje wykonane proszkowym brązem lub mosiądzem określane są jako dekoracje brązowe bez rozróżnienia rodzaju metalowego proszku użytego do jej wykonania.

przyrody i chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami⁷³. W drugim zasadniczą dekorację korpusu stanowi w zależności od budowy naczynia jedna, dwie bądź wyjątkowo trzy rozbudowane i obiegające korpus sceny przyrody lub chińskiego pejzażu ze sztafażem⁷⁴. W trzecim schemacie kompozycji sceny takie są przedstawione w wydłużonych rezerwach obwiedzionych cienkim konturem złożonym z połączonych ze sobą łuków (wklęsłych, wypukłych i w osli grzbiet). Wazy zdobione według trzeciego schematu są czarne, a tła rezerw czerwone⁷⁵. W czwartym schemacie sceny również są zawarte w rezerwach. Są one jednak ujęte w rozbudowane, wypukłe ornamentalne ramy, a lakier (podobnie jak w przypadku pierwszego i drugiego schematu dekoracji) jest jednobarwny na całym naczyniu⁷⁶. Najpowszechniej występuje pierwszy i drugi schemat kompozycji zdobiący głównie wazy balasowe oraz fletowe.

Zasadniczą dekorację dopełniają ornamenty ze stylizowanych wici roślinnych, pola wypełnione motywem ukośnej kratownicy (w różnych odmianach), aplikacje zwierząt, motywy wiązek roślin, kwitnących gałązek, barwnych lub złotych rozet i półrozet, a także różnego rodzaju fryzy – najczęściej fryz ze stylizowanych liści lotosu i półrozet przy podstawie oraz złożony z wielu elementów fryz o układzie lambrekinu zlokalizowany w górnej części korpusu (tuż pod szyją u waz balasowych i pod wlewem u waz fletowych).

Najbardziej charakterystyczne motywy zdobnicze

Do najpowszechniejszych motywów zdobniczych *Berliner Lackvasen* należą barwne półrozety stylizowanych kwiatów piwonii o płatkach szerokich i półkuliście karbowanych końcach oraz półrozety stylizowanych kwiatów chryzantem (lub lotosu?) o płatkach wąskich, spiczasto zakończonych. Motywy te zostały namalowane farbą nałożoną w grubej, wypukłej warstwie i są zlokalizowane wokół krawędzi podstawy, wlewu, wokół linii łączenia korpusu z szyją, a w przypadku waz fletowych również wokół linii styku wybruszenia korpusu z korpusem. Kolejnym typowym motywem, który wykorzystano w dekoracji niemal wszystkich *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* jest ukośna kratownica (w różnych wariantach). Ponadto w dekoracji tej grupy naczyni powszechny jest ornament ze stylizowanej wici roślinnej o pozwijanych gałązkach i charakterystycznych stylizowanych listkach. Przypomina on orientalny motyw wici lotosowej, jednak bez wplecionych w nią kwiatów lotosu. W dekoracji poszczególnych egzemplarzy ornament ten bywa zróżnicowany. Częstym motywem dekoracji tych waz jest również fryz ze stylizowanych liści lotosu i półrozet biegnący zawsze przy podstawie naczynia oraz złote lub srebrne pola zdobione wicią roślinną, motywem spiral i pół

⁷³ Taka dekoracja zdobi większość waz balasowych, parę naczyń heksagonalnych z MNW i czworobocznych z MNW (z tym, że korpus waz czworobocznych zdobia jedynie niewielkie sceny przyrody).

⁷⁴ W ten sposób zdobione są wazy fletowe, niektóre balasowe, niektóre wazy o nietypowych formach (parę smukłych waz o formie zbliżonej do naczyń balasowych i parę o korpusie zbudowanym z trzech połączonych kulistych form z niską szyją i pokrywą) i najprawdopodobniej parę waz heksagonalnych z Hamburga.

⁷⁵ Dekoracja zdobiąca wazy monumentalne i jedyną znaną terynę.

⁷⁶ Dekoracja ta jest typowa dla naczyń o formach naśladowujących typ fajansów z Delft (wazy oktagonalne).

lub ćwierćrozet. Pola te stanowią istotny element fryzów o układzie lambrekinu zlokalizowanych w górnej części naczyń.

Formy waz i ich dekoracje

Grupa *Berliner Lackvasen* jest bardzo zróżnicowana zarówno pod względem form jak i rozmiarów tworzących ją naczyń. Ich wysokość waha się od ok. 30 cm do 135 cm. Obecnie znane są następujące typy waz: balasowe z pokrywą, fletowe, monumentalne oraz wazy o nietypowych formach (heksagonalne, oktagonalne, czworoboczne, teryna, smukłe wazy z pokrywami zbliżone w kształcie do waz balasowych oraz wazy, które można by porównać do waz tykwowych lecz nie z jednym, ale trzema stopniowo zmniejszającymi się ku górze kulistymi wybrzuszeniami na korpusie i niezbyt wysoką szyją). Zdecydowanie najliczniejszą grupę stanowią wazy balasowe z pokrywą i fletowe.

Wazy balasowe z pokrywą

Wazy balasowe różnią się między sobą proporcjami i wielkością. Mogą być smuklejsze lub mieć bardziej pękaty brzusek, a szyję dłuższą i węższą lub krótszą i szerszą. Wazy stoją na wyprofilowanym na spodzie podstawy pierścieniu, który jest lekko cofnięty w stosunku do jej krawędzi, przez co naczynia zdają się nie dotykać podłoża. Wysokość waz balasowych waha się od niemal 50 cm do ponad 90 cm. Wittwer podaje, że w jednym przypadku do wazy przynależy jeszcze wysoki postument wykonany w tej samej technice⁷⁷. Nie jest to jednak jedyne naczynie z postumentem należące do grupy *Berliner Lackvasen*.

Pokrywy waz balasowych zawsze mają formę dzwonu z kopułową czaszą, skośnie opadającą kryzą, dużym, ukośnie ściętym wpustem i umieszczonym na szczycie czaszy dużym uchwytem, który najczęściej ma kształt figurki stojącego na skale koguta z odwróconą do tyłu głową. Jednak znane, choć bardzo rzadkie, są również inne formy

⁷⁷ S. Wittwer, *op. cit.*, fot. 5, s. 239. Wspominana przez Wittwera waza balasowa z postumentem znajduje się w handlu sztuką. Jej niewielka fotografia jest dostępna na stronie internetowej (link: patrz „Fotografie *Berliner Lackvasen* w internecie” na końcu artykułu, punkt 6). Na stronie internetowej domu aukcyjnego Sotheby’s (link: patrz patrz „Fotografie *Berliner Lackvasen* w internecie” na końcu artykułu, punkt 27) zamieszczona jest fotografia pary postumentów lakierowanych na czerwono o formie bardzo podobnej do formy postumentu przynależącego do wazy omawianej przez Wittwera. Postumenty zostały opisane jako: para lakierowanych na czerwono postumentów *chinoiserie*, warsztat berliński, XVIII w., wymiary: 96,5 cm wys. i 34,5 cm średn. Były licytowane w domu aukcyjnym Sotheby’s w Nowym Jorku 1.X.2010 r. (nr egz. 301, nr aukcji 08666). Ich dekoracja jest zbliżona do dekoracji naczyń z grupy *Berliner Lackvasen*. Na ile możliwe jest stwierdzenie na podstawie fotografii, charakter jej wykonania różni się od dekoracji *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* znajdujących się w zbiorach polskich, jest jednak zbliżony do pary nietypowych zielonych waz z pokrywami ze zbiorów Muzeum Sztuki i Rzemiosła w Hamburgu (S. Wittwer, *op. cit.*, fot. 4, s. 239). Ale jak Wittwer podkreślał analizując wazy ze zbiorów niemieckich poziom wykonania dekoracji poszczególnych egzemplarzy jest bardzo różny. Nie można więc wykluczyć prawdopodobieństwa, że postumenty te tworzyły komplet z wazami z grupy *Berliner Lackvasen*, a wazy nie zachowały się, bądź elementy te zostały rozdzielone i dziś funkcjonują osobno. Niejednokrotnie przecież zdarza się, że przedmioty należące do jednego kompletu znajdują się w różnych miejscach. W roku 2008 i 2009 w domu aukcyjnym Bonhams licytowano parę bardzo podobnych do omówionych powyżej (lub tych samych?) czerwonych postumentów (linki: patrz „Fotografie *Berliner Lackvasen* w internecie” na końcu artykułu, punkty 28-31).

uchwytów – w postaci figurki siedzącego Pagody⁷⁸, psa *Foo*⁷⁹, czy w kształcie spłaszczonej kropli o żebrowanej powierzchni⁸⁰. Wittwer wymienia też jedną pokrywę wazy balasowej o uchwycie w postaci siedzącego młodzieńca podając, że forma taka była popularna w Japonii w XIX wieku⁸¹. Warto podkreślić, że dla pokryw waz balasowych charakterystyczne jest płynne połączenie czaszy z kryzą, bez załamania czy przewężenia w tym miejscu.

Większość waz balasowych jest dekorowana lakierami czerwonymi, rzadziej lakierem zielonym lub czarnym. Znane są dwa schematy dekoracji tego typu waz. Przeważnie powierzchnia korpusu jest podzielona ciągłą, niegrubą linią na cztery osobne pola zdobione na przemian przedstawieniami przyrody i chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami. Pola te u góry ogranicza złożony fryz o układzie przypominającym lambrekin u dołu zaś zazwyczaj kratownica z ukazanymi na jej tle półrozetami rozmieszczonymi wokół krawędzi podstawy. W przypadku pozostałych egzemplarzy waz balasowych główną dekorację korpusu stanowi jedno rozbudowane przedstawienie ujęte u dołu fryzem z liści lotosu i półrozet zaś od góry tak, jak w poprzednim schemacie fryzem o układzie przypominającym lambrekin, lub, wyjątkowo złożonym i bogato dekorowanym pasem o formie lambrekinu. Szyje waz balasowych mogą być zdobione na cztery sposoby: przedstawieniami przyrody, przedstawieniami kwitnących gałązek, dekoracją pasową złożoną z roślinnego ornamentu i rozet, lub pokrywającym równomiernie całą powierzchnię szyi ornamentem ze stylizowanej wici roślinnej, na tle którego przedstawione są zwierzęta.

Wittwer podaje, że znanych jest mu ponad dwadzieścia waz balasowych⁸². Dwaście kolejnych egzemplarzy tego typu znajduje się w zbiorach polskich. Naczynia te zostały szczegółowo omówione w punkcie „*Berlińskie wazy zdobione imitacją laki w polskich zbiorach*”.

Wazy fletowe

Drugim, licznie reprezentowanym typem *Berliner Lackvasen* są wazy fletowe. Należące tu naczynia naśladują formę chińskich waz *Ku*. Składają się z korpusu, który ma postać mocno rozszerzającej się u góry i u dołu cylindrycznej rury z małym kulistym brzuszkim nieco poniżej połowy jej wysokości. Podobnie jak w typie waz balasowych faktyczną podstawą, na której stoi naczynie jest wyprofilowany na spodzie naczynia

⁷⁸ W zbiorach Muzeum UJ znajdują się trzy wazy balasowe z pokrywami z uchwytami o takiej formie. Figurki *Putai* (lub *Budai*, w Europie zwane *Pagode*) o niemal identycznej formie wytwarzano w Miśni ok. 1713. Uchwyt waz jako *Pagody* określiła B. Frontczak, *Fajanse od XV wieku do 1914 roku w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, katalog, tom IV, Kraków 2009, s. 158, nr kat. 50-52.

⁷⁹ Na fotografii zamieszczonej na stronie internetowej www.faz.net (tu link: punkt 26 na końcu artykułu) widoczna jest czarna waza balasowa, której uchwyt ma postać figurki psa *Foo*. Uchwytów dwóch pozostałych waz balasowych mają typową formę figurki stojącego na skale koguta z odwróconą do tyłu głową.

⁸⁰ Taką formę ma uchwyt pokrywę jednej z opisywanych przez Wittwera waz balasowych z postumentem (S. Wittwer, fot. 5, s. 239).

⁸¹ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 240. Może w tym przypadku również chodzi o figurkę *Pagody*?

⁸² S. Wittwer, *op. cit.*, s. 239.

pierścien, cofnięty od krawędzi podstawy. Poszczególne egzemplarze typu fletowego różnią się proporcjami i wielkością. Mogą być bądź smukłe, wysokie o wąskim korpusie i szczególnie mocno rozszerzającym się wlewie, bądź niższe, bardziej przysadziste.

W 2012 roku w domu aukcyjnym Sotheby's licytowano dwie wazy fletowe z wysokimi postumentami⁸³ o formie analogicznej do postumentu wazy balasowej wymienianej przez Wittwera (patrz przypis 77).

Zdobienia waz fletowych są zbliżone do dekoracji waz balasowych, z tą różnicą, że ze względu na odmienną budowę tych dwóch typów naczyń układ motywów zdobniczych jest nieco inny. Przykładowo górny fryz lub „lambrekin” nad sceną główną dekorującą korpus biegnie tuż pod krawędzią wlewu. W kompletach waz balasowych i fletowych dekoracja zdobiąca szyje waz balasowych w przypadku naczyń fletowych jest przeniesiona niżej i zdobi wybrzuszenie korpusu. Ponadto wazy fletowe posiadają dodatkową dekorację we wnętrzu wokół wlewu w postaci namalowanego na szkliwie szerokiego, brązowego pasa (pierwotnie w kolorze złota, obecnie ciemny, mocno spatynowany podobnie, jak pozostałe dekoracje wykonane z użyciem metalowych proszków) zdobionego przedstawieniami wiązek roślin (tabl. 9 fot. b). Taką dekorację wlewu waz fletowych opisuje również Wittwer. W przypadku jednej z waz fletowych z polskich zbiorów wlew zdobi girlanda ze wstęgi z motywem palmet podwieszonych pomiędzy poszczególnymi jej segmentami namalowana czerwienią na tle brązowego pasa (tabl. 9, fot. a).

Wazy monumentalne

Najbardziej niezwykłym typem są wazy monumentalne. Wittwer podaje, że obecnie znanych jest osiem egzemplarzy, które pod względem formy można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej zalicza dwie wazy o wysokości 115 cm znajdujące się w Nowym Pałacu w Poczdamie, do drugiej sześć waz o wysokości 100 lub 130 cm⁸⁴. Ich forma zbliżona jest do waz balasowych. Łagodnie rozszerzający się ku górze korpus wznosi się na profilowanej podstawie. Naczynie wieńczy smukła, wysoka szyja z mocno rozchylnym wlewem. Łączenia podstawy i szyi naczyń z korpusem są wyraźnie podkreślone przewężeniem. Wittwer podaje, że szyje i korpusy niektórych z tych waz są dekorowane naśladującymi dekoracje chińskie kartuszami ujętymi w ramy z wypukłego połączanego „stiuku”⁸⁵.

Fotografie trzech waz monumentalnych są dostępne na stronach internetowych domu aukcyjnego Christie's⁸⁶. Egzemplarze te są zdobione ośmioma dużymi czerwonymi rezerwami na czarnym tle (cztery zdobią korpus, kolejne cztery szyję). Delikatnie wypukłe kontury rezerw zbudowane są z połączonych ze sobą łuków wklęsłych, wypukłych i w ośli grzbiet. W przypadku pary waz (wys. 124 cm) cztery większe rezerwy na korpusie zawierają sceny chińskie przedstawiające postacie w ogrodzie lub w otoczeniu architektury. Cztery znacznie węższe zdobiące szyję zawierają przedstawienia wysokich, kwitnących krzewów wyrastających z skał. Rezerwy trzeciej, pojedynczej wazy (wys. 127 cm) zdobią podobne przedstawienia. Pozostałe czarne tło wszystkich trzech

⁸³ Nr aukcji PF1201, nr egz. 60, Sotheby's Paryż 20.04.2012; link w punkcie 14 „Fotografie Berliner Lackvasen w internecie” na końcu artykułu. Linki innych waz fletowych z handlu sztuką zamieszczone zostały w punktach 11-15.

⁸⁴ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 241.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Patrz „Fotografie Berliner Lackvasen w internecie” na końcu artykułu, punkty 16 i 17.

egzemplarzy zdobią roślinne ornamenty, pola wypełnione ukośną kratownicą, połówki kwiatów wokół krawędzi wlewu, podstawy oraz wzdłuż linii łączenia korpusu z podstawą i szyi z korpusem. Podstawę zdobi fryz ze stylizowanych liści lotosu i półrozet (w porównaniu do analogicznych fryzów zdobiących wazy balasowe i fletowe jest on jednak uproszczony i mniejszy). Wszystkie trzy omówione egzemplarze są sygnowane znakiem chińskiej monety.

Formy nietypowe

Znacznie mniejszą grupę z grona *Berliner Lackvasen* stanowią naczynia, które swą budową i proporcjami naśladują pewien typ fajansowych waz z Delft z drugiej połowy XVIII wieku. Mają one formę oktogonalnych naczyń zbudowanych na rzucie płaskiego ośmiokąta. Znane są dwa typy form – proste wazy podobne do waz fletowych bez wybrzuszenia na korpusie⁸⁷ oraz wazy z pokrywą o formie zbliżonej do waz balasowych. Ośmioboczne pokrywy w kształcie dzwony również przypominają formę pokryw waz balasowych. Zlokalizowany na szczycie czaszy uchwyt ma postać figurki psa *Foo*.

Głównym motywem dekoracji waz ortogonalnych są rezerwy ujęte w półplastyczne szerokie ornamentalne ramy. W ich wnętrzu ukazane zostały przedstawienia chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami. Pozostałą powierzchnię pomiędzy rezerwami zdobią przedstawienia ptaków, kwitnących gałązek, ornamenty roślinne oraz pola wypełnione ukośną kratownicą. Czasze pokryw również zdobią rezerwy ujęte w plastyczne ramy, jednak znacznie mniejsze i wypełnione jedynie ukośną kratownicą. Wszystkie znane egzemplarze oktogonalne sygnowane są znakiem liścia bylicy. Oba typy – „fletowe” i „balasowe” – mogą tworzyć komplety. Wazy zdobione są wówczas identyczną dekoracją.

Grupa waz ortogonalnych Wittwer wymienia parę niebieskich waz z pokrywami ze zbiorów Muzeum Neuruppin (wys. 40 cm, nr inw. V-1529 A)⁸⁸ oraz komplet trzech waz lakierowanych na czerwono – wazy z pokrywą (wys. 46 cm) i dwóch waz „fletowych” (wys. 31,8 i 32 cm) ze zbiorów Fundacji Muzeum Miejskiego w Berlinie na Zamku Friedrichsfelde (Stiftung Stadtmuseum Berlin, Schloss Friedrichsfelde, nr inw. KGK 72.3, 72.2, 72.3)⁸⁹. Korpusy naczyń zdobią rezerwy z przedstawieniami chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami, podstawy przedstawienia kwitnących gałązek, a szyje bordiura z pól wypełnionych na przemian ukośną kratownicą i przedstawieniami kwitnących gałązek. Dekoracje tych naczyń odznaczają się wysokim poziomem wykonania. Znane są inne egzemplarze i komplety tego typu. Kilka egzemplarzy ortogonalnych waz było licytowanych w domach aukcyjnych. Para waz „balasowych” z pokrywą zdobiona lakierem ceglasczerwonym w Christie’s, komplet pięciu czarnych waz (trzech „balasowych” z pokrywami i dwóch „fletowych”) w Sotheby’s. W domu aukcyjnym Lempertz licytowano parę czarnych waz „balasowych” z pokrywami oraz parę zielonych waz „fletowych” (wraz z trzema wazami balasowymi nie tworzącymi kompletu). Niewielka czerwona oktogonalna waza „fletowa” jest obecnie wystawiona na sprzedaż na stronach

⁸⁷ Wittwer określa je jako *Stangenvasen*.

⁸⁸ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 248, nr kat. 114.

⁸⁹ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 248-9, fot. 115 a, b, c.

Ekspertissim Art & Antiques. Fotografie wszystkich wymienionych egzemplarzy waz ortogonalnych są dostępne na stronach internetowych⁹⁰.

Kolejną nietypową formę *Berliner Lackvasen* reprezentują wazy, których korpusy są złożone są z trzech połączonych ze sobą, stopniowo zmniejszających się ku górze kul ze znacznymi przewężeniami pomiędzy nimi. Wittwer wymienia dwa zdobione czerwonym lakierem egzemplarze tego typu znajdujące się w zbiorach Muzeum Sztuki i Rzemiosła w Hamburgu (nr inw. VI 22203)⁹¹. Naczynia wieńczy płaska, lekko sklepiona pokrywa z dużym uchwytem w kształcie kropli. Obie wazy są identycznie zdobione i sygnowane znakiem monety⁹². Główną dekorację stanowią sceny chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami oraz przedstawienia ptaków i kwitnących krzewów zdobiące poszczególne wybrzuszenia korpusu. Wąską szyję obu waz zdobi fryz o formie przypominającej lambrekin oraz barwne półrozetki zlokalizowane wokół krawędzi wlewu. Dwa kolejne, lakierowane na czarno (?) egzemplarze o tej formie były licytowane w 2010 roku w domu aukcyjnym Christie's. Wazy opisano jako: „a pair of japanned fayence triple-gourd vases (Berliner Lackvasen)”⁹³. Obie mierzą 54 cm wysokości i zostały zaadaptowane na lampy. Są zdobione analogicznie do waz z Hamburga, sygnowane są jednak znakiem liścia. Kolejna para czerwonych waz o takiej formie jest obecnie wystawiona na sprzedaż na stronach Ekspertissim Art & Antiques, natomiast pojedynczy również czerwony egzemplarz był licytowany w domu aukcyjnym Il Ponte w 2007 roku⁹⁴. Fotografie egzemplarzy waz o falującym konturze korpusu z handlu sztuką są dostępne na stronach internetowych⁹⁵.

Do nietypowych form *Berliner Lackvasen* należą również naczynia kształtem zbliżone do wazy balasowej z pokrywą. Są one jednak smuklejsze od typowych waz balasowych, mają niską szyję i podstawę o stosunkowo niedużej średnicy. Obecnie znane są jedynie trzy egzemplarze naczyń o takim kształcie: para zielonych waz ze zbiorów Muzeum Sztuki i Rzemiosła w Hamburgu⁹⁶ oraz jedna lakierowana na czerwono waza znana z handlu sztuką. Wszystkie trzy egzemplarze sygnowane są znakiem monety. Obie wazy z Hamburga, podobnie jak wazy fletowe i balasowe, mają w od spodu wyprofilowany wysoki, pierścień lekko cofnięty od krawędzi podstawy. Ich niskie pokrywy w kształcie dzwonu są w porównaniu z pokrywami typowych waz balasowych mocno spłaszczone. Uchwyt ma formę kropli. U obu tych waz lakier został położony na metalowej folii, przez co ma lekki metaliczny połysk. Główny motyw dekoracji stanowią rozbudowane sceny pejzażu chińskiego z postaciami i architekturą ujęte od góry i dołu fryzami. Pokrywy zdobią przedstawienia kwitnących gałązek. Dekoracje obu egzemplarzy są identyczne i odznaczają się wysokim poziomem wykonania.

Kolejną, nieco liczniejszą grupką waz o nietypowej formie, są naczynia sześcioboczne (heksagonalne). Wittwer wymienia jedną parę waz heksagonalnych z uchwytami

⁹⁰ Patrz: „Fotografie Berliner Lackvasen w internecie” na końcu artykułu, punkty 18-21 i 26.

⁹¹ S. Wittwer, *op. cit.*, fot. 3, s. 238.

⁹² *Ibidem.*, s. 241.

⁹³ <http://www.invaluable.com/auction-lot/a-pair-of-japanned-german-fayence-triple-gourd-va-1-p-26d8c3e9cf> (27.05.2013).

⁹⁴ Il Ponte Casa D'Aste, aukcja 20.06.2007, nr katalogu 237, nr egzemplarza 641.

⁹⁵ Linki: patrz „Fotografie *Berliner Lackvasen* w internecie” na końcu artykułu, punkty 22-24.

⁹⁶ S. Wittwer, *op. cit.*, fot. 4, s. 239.

znajdującą się w zbiorach Muzeum Sztuki i Rzemiosła w Hamburgu⁹⁷. Ich forma naśladuje chińskie wazy wczesnego XIX wieku⁹⁸. Obie wazy pokryte są niebiesko-zielonym lakierem, i zdobione z przodu i z tyłu na korpusie oraz szyi przedstawieniami chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami. Dekoracje obu waz są identyczne. Wittwer podaje, że poza parą waz z Hamburga „nieznany jest żaden inny egzemplarz o takim sześciobocznym kształcie”⁹⁹. Jednak druga para waz heksagonalnych o niemal identycznej formie (bez uchwytów) znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie (tabl. 5). Ich identyczne dekoracje zbudowane są z ułożonych na przemian na korpusie i szyi scen chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami oraz przedstawień kwitnących krzewów. Wazy zdobione są lakierem czerwonym i sygnowane znakiem liścia bylicy. Szczegółowe omówienie formy i dekoracji tych naczyń zostały zawarte w punkcie „*Berlińskie wazy zdobione imitacją laki w polskich zbiorach*”. Ponadto dwa kolejne czarne egzemplarze o heksagonalnej formie z uchwytami w kształcie stylizowanych figurek ryb były licytowane w 2009 roku przez Nagel Auktionen¹⁰⁰. Obie wazy są sygnowane znakiem liścia, a korpusy zdobione scenami chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami.

Kolejne dwa egzemplarze o formie nietypowej i niespotykanej, która nie jest wymieniana przez Wittwera i najprawdopodobniej dotychczas nie została jeszcze odnotowana to para niewysokich waz czworobocznych (tabl.6). Naczynia sygnowane są znakiem liścia bylicy i identycznie zdobione niewielkimi przedstawieniami kwitnących krzewów i ptaków. Szczegółowe omówienie formy i dekoracji tych waz zostało zawarte w punkcie „*Berlińskie wazy zdobione imitacją laki w polskich zbiorach*” poniżej.

I w końcu bardzo ciekawym przykładem, nietypowym zarówno pod względem formy jak i dekoracji, jest czarna teryna z pokrywą inkrustowana masą perłową i sygnowana znakiem liścia bylicy (zbiory Muzeum Miejskiego w Berlinie, nr inw. VI 22203)¹⁰¹. Naczynie zdobią obramowane masą perłową kartusze z krajobrazami w stylu chińskim. Pomiędzy nimi ukazane zostały krzewy wyrastające zza małych skał. Pokrywę zdobią cztery rezerwy z przedstawieniami pejzażu. Połączony uchwyt ma formę stojącego na skale koguta z odwróconą do tyłu głową (typową dla waz balasowych). Berlińska teryna to jedyne należące do grupy *Berliner Lackvasen* naczynie o takiej formie i jedno z dwóch naczyń z dekoracją inkrustowaną masą perłową. Drugim jest zaginiona od 1945 roku waza monumentalna¹⁰². Jak podkreśla Wittwer zbliżona technika wykonania dekoracji obu naczyń oraz zdobiące je identyczne sceny wskazują, że „oba te obiekty powstały mniej więcej w tym samym czasie. Waza na podstawie swoich bocznych dekoracji jest jednoznacznie dziełem I. poł. XIX wieku, mimo, że teryna w zasadzie oddziałuje przekonująco jako barokowa, to jest ona również dziełem, które jako wyrafinowany »falsyfikat« środowisku drugiego rokoka »prawdziwy« blask zapewnić miała”¹⁰³.

⁹⁷ S. Wittwer, *op. cit.*, fot. 2, s. 238.

⁹⁸ *Ibidem.*, s. 242.

⁹⁹ *Ibidem.*, s. 238.

¹⁰⁰ Nagel Auktionen, nr aukcji 411S, nr egzemplarza 1273. Link: patrz „Fotografie *Berliner Lackvasen* w internecie” na końcu artykułu, punkt 25.

¹⁰¹ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 247, nr kat. 113.

¹⁰² O. von Falke, *op. cit.*, fot. 59 oraz S. Wittwer, *op. cit.*, fot. 7, s. 241.

¹⁰³ S. Wittwer, *op. cit.*, s. 247.

W tym miejscu warto również wspomnieć, o dwóch tykwowych wazach, które widnieją na archiwalnej fotografii wewnątrz Pałacu Pusłowskich w Krakowie¹⁰⁴ (fot. 1). Na fotografii widoczna jest barokowa szafa gdańska z ok. 1700 roku, na której ustawiono pięć waz. Waza balasowa z pokrywą i dwie fletowe bez wątplenia należą do grupy *Berliner Lackvasen* i znajdują się obecnie w zbiorach Muzeum UJ. Nie wiadomo jednak, co stało się z widocznymi obok nich dwiema wazami tykwowymi. Być może należały one również do grona *berlińskich waz zdobionych imitacją laki*, nie można tego jednak stwierdzić jedynie na podstawie tej fotografii. Jeśli przypuszczenia te okazałyby się słuszne, do grupy nietypowych form *Berliner Lackvasen* należały również wazy tykwowe.

5. Berlińskie wazy zdobione imitacją laki w polskich zbiorach

W zbiorach polskich muzeów znajduje się dziewiętnaście egzemplarzy *Berliner Lackvasen*. Sześć waz zielonych w Muzeum UJ w Krakowie (trzy balasowe z pokrywami o uchwytach w formie figurki siedzącego *Pagody* i trzy fletowe, z czego jeden zachowany we fragmencie). Para czerwonych waz balasowych z pokrywami o uchwytach w formie bardzo dużych figur kogutów w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu. Para zielonych waz balasowych z pokrywami w Muzeum Narodowym w Kielcach (analogiczne w formie do czerwonych waz wawelskich). Osiem waz czerwonych w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie (para waz balasowych z pokrywami o uchwytach w kształcie figurki koguta, para waz czworobocznych, para heksagonalnych, i nie tworzące pary dwie wazy balasowe bez pokryw). Jedna ciemnoczerwona wysoka waza fletowa w Muzeum Narodowym we Wrocławiu. Ponadto para ciemnogramatowych waz fletowych znajduje się w depozycie w Muzeum Narodowym w Krakowie.

W przeważającej większości wazy te są przechowywane w muzealnych magazynach, nie są szerzej znane i nie były dotychczas opisywane. Wittwer nie wymienia żadnego obiektu tego typu z polskich zbiorów, poza pokrewnymi (?) grupie *Berliner Lackvasen* porcelanami ze zbiorów Muzeum Pałac w Wilanowie (omówione w kolejnym punkcie poniżej). Egzemplarze znajdujące się w zbiorach polskich tworzą bardzo ciekawą i różnorodną kolekcję *berlińskich waz zdobionych imitacją laki*. Warto je w tym miejscu szerzej omówić.

Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego

Muzeum UJ posiada w swych zbiorach sześć egzemplarzy *Berliner Lackvasen* (tabl. 2). Naczynia te najprawdopodobniej pochodzą z trzech różnych kompletów. Dwie smuklejsze wazy balasowe o identycznej dekoracji (wys. 60,5 cm z pokrywą, 46,5 cm bez pokrywy; nr inw. MUJ 7385/1, 3914/IV, tabl. 2 fot. c; 7385/2, 3915/IV, tabl. 2 fot. e) tworzą komplet z wazą fletową zachowaną we fragmencie (nr działowy 6820/IV; tabl. 2

¹⁰⁴ Fot. A. Pawlikowski przed 1925 r., 1kl. Szkło, 18 x 24, Muzeum UJ, Dział Inwentaryzacji i Dokumentacji Muzealnej z Pracownią Fotograficzną.

fot. b)¹⁰⁵. Trzecia waza balasowa o bardziej pękatym brzuścu (wys. 61,5 cm z pokrywą, 48,8 cm bez pokrywy; nr inw. MUJ 7384, 3913/IV; tabl. 2 fot. d)¹⁰⁶ najprawdopodobniej tworzy komplet z wazą fletową (wys. 48,5 cm, nr inw. MUJ: 7360/2, 4255/IV; tabl. 2 fot. f). Dekoracja kolejnej wazy fletowej wskazuje, że naczynie należało do jeszcze innego kompletu (wys. 48,5 cm, nr inw. MUJ: 7360/1, 4254/IV, tabl. 2 fot. a). Wszystkie wazy ze zbiorów Muzeum UJ są sygnowane znakiem monety i zdobione zielonym lakierem położonym na folii cynowej oraz dekoracją przedstawiającą sceny przyrody. Kopułowe pokrywy waz balasowych mają formę dzwonu, jednak warto tu zwrócić uwagę na dwie rzeczy – rzadko występującą formę uchwytów w postaci figurki siedzącego *Pagody*¹⁰⁷ oraz nietypową formę pokrywy wazy balasowej o pękatym brzuścu. Ma ona kształt dzwonu jednak w odróżnieniu pozostałych pokryw waz balasowych połączenie kryzy z czaszą nie przebiega płynnie, ale zostało wyraźnie podkreślone przewężeniem i załamaniem formy.

Zasadniczą dekorację naczyń należących do pierwszego kompletu – dwóch smuklejszych waz balasowych i jednej fletowej (tabl. 2 fot. b, c, e) – stanowią rozbudowane sceny przyrody zdobiące korpusy. Sceny te przedstawiają bujne krzewy piwonii o dużych białych kwiatach, wysokie kępy bambusa i roślin o sercowatych i lancetowatych liściach oraz skupiskach drobnych niebieskich kwiatów, drobne krzewinki o kwiatach żółtych i kępki traw. Wyobrażone rośliny wyrastają z niskich pagórków wznoszących się nad powierzchnią sadzawki. Obrazu dopełniają przedstawienia drobnych owadów, barwnych pawi siedzących na skałach o fantazyjnych kształtach oraz papug (?) siedzących na gałązkach piwonii lub ukazanych w locie. Główną dekorację korpusów waz od dołu zamyka typowy fryz ze stylizowanych liści lotosu i barwnych półrozet stylizowanych kwiatów piwonii biegnący wokół podstawy, od góry zaś złożony „lambrekin” zdobiony ornamentem ze stylizowanej ulistnionej wici roślinnej, półrozetami (zlokalizowanymi wokół górnej krawędzi „lambrekinu”) i licznymi drobnymi spiralami wypełniającymi tło. Całą powierzchnię szyi obu waz balasowych i wybrzuszenie korpusu wazy fletowej zdobi złoty ornament z wici roślinnej o spiralnie zwiniętych gałązkach ze stylizowanymi liśćmi. Na tle tego ornamentu, w jednej linii i równych odstępach, wokół szyi i wybrzuszenia przedstawione zostały niewielkie zwierzątka o puszystych ogonach przypominające wiewiórki (są to wypukłe aplikacje). Czasze pokryw zdobią przedstawienia kwitnących gałązek, a kryzy dekoracja pasowa złożona z czterech pól zbliżonej wielkości. Pola te są zdobione naprzemian ukośną kratownicą z czwórliściem pośrodku lub ornamentem z wici roślinnej o spiralnie pozawijanych gałązkach umieszczonym symetrycznie po dwóch stronach czteropłatkowej rozety zlokalizowanej pośrodku. Dekoracje tych trzech

¹⁰⁵ Zachowany fragment wazy fletowej (6820/IV) obejmuje górną część korpusu z lekko uszkodzonym wlewem i fragmentem wybrzuszenia na korpusie. Na fot. 2 jest odwrócona – stoi wlewem skierowanym w dół.

¹⁰⁶ Uchwyt został uszkodzony. Pierwotnie łączna wysokość wazy z pokrywą wynosiła ok. 62,5 cm.

¹⁰⁷ Figurki o niemal identycznej formie były wytwarzane w Miśni ok. 1713 r. i znajdują się w Porzellensammlung Staatliche Kunstsammlungen w Dreźnie, opisane jako porcelana i kamionka Böttgerowska, nr inw. P.E. 3780 P. E. 2390 por. W. Goder, *Johann Fridriche Böttger die Erfindung des Europäischen Porzellan*, il. 210, s. 303, Stuttgart 1982 oraz figurki nr inw. P.E. 2391 i P.E. 2381 por. U. Pietsch, *Meissener Porzellan und seine ostasiatischen Vorbilder*, s. 64, Leipzig 1996; B. Frontczak, *op. cit.*, s. 158.

waz są identyczne i odznaczają się szczególnie wysokim poziomem wykonania. Należy jeszcze zwrócić uwagę na nietypową dekorację wlewu wazy fletowej należącej do tego kompletu (tabl. 2 fot. b). Zamiast gałązek roślin na tle szerokiego brązowego pasa została namalowana czerwona girlanda ze wstęgi z motywem palmet podwieszonych pomiędzy poszczególnymi jej segmentami (tabl. 9 fot. a).

Dwa kolejne naczynia ze zbiorów Muzeum UJ – wazę balasową o pękatym brzuścu i wazę fletową (tabl. 2 fot. d, f) – najprawdopodobniej były częścią większego kompletu. Dwa zachowane egzemplarze zdobią sceny przyrody podobne jak trzy naczynia z poprzedniego kompletu. Przedstawiono tu jednak nieco inne rośliny i ptaki, wyraźniej zaznaczono wodę, a w tle ukazano góry. Sceny przedstawiają bujne kwitnące krzewy piwonii (forma kwiatów jest inna niż w dekoracjach trzech poprzednich waz), bambusa, niewielkie kępki traw porastające skały o fantazyjnych kształtach i niewysokie pagórki wystające nad powierzchnię wody. Pomiedzy krzewami, ukazane zostały czarne czaple (lub żurawie?) lecające lub brodzące w płytkiej wodzie. Znaczną część korpusu wazy balasowej zdobi ponadto krzew o sercowatych i lancetowatych liściach, którego czerwone kwiaty (lub owoce?) przypominają nieco kwiaty serduszki (*Dicentra*). Przedstawione na korpusach naczyń sceny przyrody są ujęte dwoma typowymi fryzami – od góry złożonym fryzem o układzie przypominającym lambrekin i fryzem ze stylizowanych liści lotosu i półrozet stylizowanych kwiatów lotosu (lub chryzantem?) od dołu. Należy podkreślić nietypową dekorację złożonych pól w górnym fryzie o układzie przypominającym lambrekin. Spośród waz z polskich zbiorów jedynie w tym przypadku są one zdobione zlokalizowaną pośrodku rozetą otoczoną ornamentem roślinnym wychodzącym od krawędzi pola do jego wnętrza. Pozostałe elementy budujące fryz są już typowe. Tło złożonych pól zdobią drobne spirale, górny kontur fryzu buduje modelowy rząd barwnych półrozet (stylizowanych kwiatów chryzantem lub lotosu) biegnący wokół krawędzi wlewu, a całe tło fryzu, wypełnia ukośna kratownica. Szyję wazy balasowej i wybrzuszenie na korpusie wazy fletowej zdobi brązowy ornament z bezlistnej wici roślinnej o spiralnie zwiniętych gałązkach. Na jego tle przedstawione zostały duże złote zwierzątka przypominające lisy (wypukłe aplikacje). Dolną część korpusu wazy fletowej zdobi motyw kwitnących gałązek, a wlew typowa dla waz fletowych dekoracja złożona z szerokiego brązowego pasa i namalowanych na jego tle czerwonych wiązek roślin (tabl. 9 fot. b).

Jak już wspomniano forma pokrywy wazy balasowej należącej do tego kompletu nieco różni się od wzorcowego dla grupy *Berliner Lackvasen* kształtu (brak płynnego połączenia kryzy z czaszą). Jej dekoracja jest bardzo podobna do dekoracji pokryw dwóch poprzednich waz balasowych. Czaszę zdobią przedstawienia kwitnących gałązek i barwnych motyli, a całą powierzchnię kryzy dekoracja pasowa złożona z ośmiu niewielkich pól – czterech wypełnionych ukośną kratownicą i pustym czwórlistkiem pośrodku oraz czterech z barwną, czteropłatkową rozetą i ornamentem wici roślinnej o spiralnie zwiniętych gałązkach po obu jej stronach.

Ostatnie naczynie ze zbiorów Muzeum UJ – pojedyncza waza fletowa – jest zdobione podobnie, jak pozostałe wazy z tego muzeum. Jej zasadniczą dekorację stanowi zlokalizowana w górnej części korpusu, nad wybrzuszeniem, rozbudowana scena przyrody przedstawiająca wysokie pędy bambusa, bujne kwitnące krzewy, niewielkie kępki traw porastające skały o fantazyjnych formach i niewysokie pagórki wystające nad powierzchnię wody, w której brodzą czarne czaple (lub żurawie?). Dolną część kor-

pusu zdobią przedstawienia kwitnących gałązek, a wyrzucenie na korpusie aplikacje zwierząt przypominających lisy ukazane na tle brązowego ornamentu z bezlistnej wici roślinnej o spiralnie zwiniętych gałązkach. Ornament ten pokrywa całą powierzchnię wyrzuczenia. Przy podstawie naczynie zdobi fryz ze stylizowanych liści lotosu i barwnych półrozet (chryzantem lub lotosu?), a tuż pod wlewem, nad sceną przyrody fryz o układzie przypominającym lambrekin. W tym jedynym przypadku złożone pola tego „lambrekinowego” fryzu wyjątkowo mają formę niewielkich kół zdobionych ośmiopłatkową rozetą i typowym motywem spiral w tle. Ponadto w odróżnieniu od pozostałych analogicznych fryzów o układzie lambrekinu, złoty ornament z wici roślinnej nie oplata złotych pól, ale biegnie poniżej tworząc dolny kontur fryzu. Pozostałe elementy fryzu – barwne półrozety stylizowanych kwiatów piwonii wokół krawędzi wlewu i ukośna kratownica wypełniająca całą powierzchnię tła – są już typowe. Typowa jest również dekoracja we wnętrzu wlewu.

Omówione wazy znajdują się w stałej ekspozycji w Sali Chemii na I. piętrze gmachu Muzeum UJ Collegium Maius w Krakowie¹⁰⁸.

Zamek Królewski na Wawelu

W zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu znajduje się para wysokich czerwonych balasowych waz z pokrywami (nr inw. 2602/1-2 i 2602/1-2; wys. z pokrywą ok. 90 cm). Obie mają wydłużone korpusy z minimalnym przewężeniem przy podstawie oraz bardzo niską szyję o średnicy około dwukrotnie mniejszej od maksymalnej średnicy korpusu. Dekoracje waz są identyczne. Korpusy są podzielone na cztery pola zdobione na przemian scenami chińskiego pejzażu z postaciami i architekturą oraz scenami przyrody przedstawiającymi ptaki i wyrastające zza skał wysokie kwitnące (oraz owocujące?) krzewy, a ponadto kępy traw, niewysokie płotki i pojedyncze drzewa w tle. Tą zasadniczą dekorację od góry zamyka złożony fryz o układzie lambrekinu ze srebrnymi kartusiami o wzorcowej formie i dekoracji. Jednak forma łączącego je ornamentu z wici roślinnej znacznie odbiega od ornamentu roślinnego przypominającego więc lotosową jaki zdobi większość *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* z polskich zbiorów. Kompozycję zamyka przy podstawie fryz ze stylizowanych liści lotosu i półrozet stylizowanych kwiatów piwonii, co jest nietypowe dla waz o dekoracji korpusu z podziałem na pola. Szyje zdobią cztery barwne rozety i zlokalizowany pomiędzy nimi ornament roślinny zbudowany dwóch splecionych końcami esownic z liściastej wici roślinnej. Jej budowa jest analogiczna do wici stanowiącej jeden z elementów budujących fryz (o układzie przypominającym lambrekin) pod szyją.

Kopułowe pokrywy mają formę typową dla pokryw waz balasowych z grupy *Berliner Lackvasen*. Ciekawe są natomiast uchwyty w postaci figurek stojącego na skale koguta z odwróconą do tyłu głową. Ich wysokość jest większa niż wysokość samej pokrywy (czaszy z kryzą). Figurki są identyczne, opracowane bardzo szczegółowo z ażurami pomiędzy piórami ogona, zdobione barwnymi laserunkami kładzionymi na białym metalicznym podłożu i, co warto podkreślić, u dołu (powierzchnia skały) zdobione naprószonymi kawałeczkami masy perłowej i drobinami metalu. W przypadku pokryw

¹⁰⁸ W ekspozycji Muzeum UJ znajdują się tylko wazy zachowane w całości tj. trzy wazy balasowe i dwie fletowe. Fragment wazy fletowej (6820/IV) nie jest obecnie eksponowany.

o uchwytach w postaci figurki koguta dekoracja naprószana drobinami metalu jest typowa, lecz spośród egzemplarzy ze zbiorów polskich tylko w przypadku tej pary waz w dekoracji tej zastosowano dodatkowo kawałeczki masy perłowej. Pokrywy (czasze wraz z kryzą) są w całości zdobione niewielkimi scenami chińskiego pejzażu z wodą, łódkami, postaciami i architekturą.

Poziom wykonania dekoracji obu naczyń jest (za wyjątkiem uchwytu) wyraźnie gorszy od waz z Muzeum UJ, czy dwóch omówionych dalej pojedynczych waz balasowych bez pokryw z MNW. W dużym stopniu wynika to zapewne ze stanu zachowania waz. Na skutek procesów starzenia i przeprowadzonych konserwacji (naczynia były rozbite) dekoracja utraciła swoją lekkość. Jest miejscami przemalowana (fryz przy podstawie) i uszkodzona – widoczne są znaczne przetarcia dekoracji oraz, na jednej z waz, miejscowe odbarwienia lakieru w postaci dużych, białych plam.

Muzeum Narodowe w Kielcach

Analogiczna w formie i rozmiarach para waz balasowych z pokrywami znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach (MNKi/R/1023, wys. 97 cm z pokrywą; MNKi/R/1024, wys. 96 cm z pokrywą). Jednak w odróżnieniu od waz wawelskich, wazy z Kielc są zdobione lakierem zielonym położonym na cynowej folii, a zdobiące je sceny pejzażu i przyrody są znacznie bardziej złożone. Typową dekorację korpusów podzielonych na cztery pola zdobione na przemian scenami przyrody i przedstawieniami pejzażu w orientalnym stylu od góry zamyka wzorcowy, zbudowany z wielu elementów fryz o układzie przypominającym lambrekin. U dołu natomiast kompozycję zamyka bardzo nietypowa dekoracja pasowa zbudowana z ułożonych naprzemian czterech barwnych półrozet stylizowanego kwiatu chryzantem (lub lotosu?) i czterech symetrycznych wzdłuż osi pionowej motywów ornamentalnych z wici roślinnej z palmą pośrodku i dwoma rozetami w podstawie. Niską szyję zdobi brązowa dekoracja złożona z czterech par małych palmet zlokalizowanych pomiędzy czterema większymi poziomymi symetrycznymi motywami ornamentalnymi z rozetą w centralnej części. Dekoracje zdobiące podstawy i szyje tych waz nie występują na żadnym innym egzemplarzu z polskich zbiorów. Zdobiące korpus sceny chińskiego pejzażu z postaciami i architekturą są niezwykle rozbudowane i wykazują znaczne podobieństwa do dekoracji dwóch balasowych zielonych porcelanowych waz z Muzeum Pałac w Wilanowie pokrewnych (?) *berlińskim wazom zdobionym imitacją laki*.

Obie wazy ze zbiorów MNKi są sygnowana znakiem monety i były konserwowane. Widoczne są miejscowe uzupełnienia i scalenia dekoracji. Wazy znajdują się w stałej ekspozycji (Pałac Biskupów Krakowskich, alkierz południowo-zachodni).

Muzeum Narodowe w Warszawie

Największy w Polsce zbiór *Berliner Lackvasen* posiada Muzeum Narodowe w Warszawie (tabl. 3-6). W kolekcji tej, prócz typowych waz balasowych, znajdują się naczynia o unikatowych formach – para waz heksagonalnych i czworobocznych.

Para waz balasowych, z wąską szyją, dość pękатыm brzuścem i typowymi pokrywami o niedużych uchwytach w kształcie koguta odznacza się wzorcową dla waz tego typu

formą i dekoracją (nr inw. SZC 490/AB/1 MN i SZC 490/AB/2 MN ok. 70 cm wys.; tabl. 3). Oba naczynia są identycznie zdobione i sygnowane znakiem monety. Korpusy są podzielone cienkim srebrnym konturem na cztery pola równej wielkości zdobione na przemian przedstawieniami kwitnących krzewów oraz chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami. W górnej części korpusu nad scenami biegnie typowy fryz o układzie lambrekinu złożony ze srebrnych pól połączonych brązowym ornamentem z wici roślinnej, wypukłych barwnych półrozet (stylizowanych kwiatów chryzantem lub lotosu) zlokalizowanych pomiędzy srebrnymi polami i ukośnej kratownicy wypełniającej tło fryzu. Podstawę naczynia zdobią barwne wypukłe półrozetki ukazane na tle ukośnej kratownicy. Szyje dekorowane są niewielkimi scenami przyrody, a pokrywy przedstawieniami bujnych kwitnących gałązek.

Obie wazy były rozbite i zostały sklezione. Jedna nie jest kompletna. Dekoracje są mocno uszkodzone. Zniszczenia te są wynikiem nie tylko naturalnych procesów starzenia dekoracji i rozbicia obu waz, ale niestety również przeprowadzonych w przeszłości konserwacji.

Kolejne dwie wazy balasowe bez pokryw ze zbiorów MNW (tabl. 4) nie tworzą kompletu. Obie zdobione są rozbudowanymi scenami chińskiego pejzażu z wodą, architekturą i postaciami oraz wysokimi górami w tle i wykazują znaczne podobieństwa do waz balasowych z Muzeum UJ. Forma i wielkość pierwszej z nich (nr inw. 156154 MN, 48 cm wys.) odpowiadają parze smukłych waz balasowych z Muzeum UJ (MUJ 7385/1, 3914/IV i 7385/2, 3915/IV; tabl. 2, fot. c, e). Jediną różnicą jest nieco wyższa szyja (1-2 cm) wazy z MNW. Widoczne są również znaczne podobieństwa dekoracji tych trzech waz. Szyję wazy z MNW zdobi taki sam złoty ornament z wici roślinnej, jak smukłych waz z Muzeum UJ (tabl. 2, fot. c, e) z tym, że tu na tle ornamentu zakomponowano dwie duże aplikacje smoków. Zasadniczą dekorację korpusu zamyka od dołu fryz ze stylizowanych liści lotosu i półrozet stylizowanych kwiatów piwonii, od góry zaś złożony „lambrekin” zdobiony ornamentem roślinnym, półrozetami i motywem drobnych spiral w tle. Jego dolny kontur jest jednak nieco inny niż „lambrekinów” zdobiących wspomnianą parę smukłych waz balasowych z Muzeum UJ. Scena dekorująca korpus przedstawia rozległy górzysty pejzaż z nieregularnym rozlewiskiem i chińskimi budowlami. Wiele z nich wznosi się na palach ponad taflą wody. W tej scenarii przedstawiono grupy postaci idących w orszaku czy spacerujących w towarzystwie służby, jak również postacie siedzące wewnątrz budynków lub w łodziach. Waza jest sygnowana znakiem monety.

Proporcje i wielkość drugiej pojedynczej wazy balasowej ze zbiorów MNW (nr inw. SZC 2047, tabl. 4) są z kolei zbliżone do wazy balasowej o pękатыm brzuścu z Muzeum UJ (MUJ 7384, 3913/IV). Waza z MNW ma jednak mniejsze przewężenie przy podstawie i wyraźnie większą średnicę podstawy, przez co jest bardziej przysadzista. Jej szyję zdobią przedstawienia czterech bujnych, kwitnących gałązek (każda o innych kwiatkach). Pod szyją typowy fryz o układzie lambrekinu (ze złożonymi polami, złotym ornamentem roślinnym, barwnymi pół- i pełnymi rozetami oraz brązowo-srebrną ukośną kratownicą w tle) zamyka od góry główną dekorację korpusu – bardzo rozbudowaną scenę pejzażu chińskiego z postaciami, wodą i architekturą. Scena ta jest bardzo podobna do przedstawienia pejzażu zdobiącego korpus poprzedniej wazy z MNW (156154 MN). Podstawę naczynia zdobi typowy fryz ze stylizowanych liści lotosu i półrozet stylizowanych

kwiatów piwonii. Warto zwrócić uwagę na pewien szczegół dekoracji – przedstawiony nad brzegiem wody niewielki stolik, przy którym siedzą trzy postacie (tabl. 4). Bardzo podobna scenka została przedstawiona w dekoracji kompletu trzech oktagonalnych waz ze zbiorów Muzeum Miejskiego w Berlinie (*Stiftung Stadtmuseum Berlin*, nr inw. KGK 72.3, 72.2, 72.3)¹⁰⁹. Dekoracja obu pojedynczych waz balasowych ze zbiorów MNW odznacza się bardzo wysokim poziomem wykonania.

Do najbardziej niezwykłych egzemplarzy *Berliner Lackvasen* w zbiorach MNW należą wazy sześcioboczne i czworoboczne.

Para waz heksagonalnych (nr inw. SZC 2916 i SZC 2502, wys. 43 cm; tabl. 5) ma formę analogiczną do opisanej przez Wittwera pary waz niebiesko-zielonych ze zbiorów Muzeum Sztuki i Rzemiosła w Hamburgu¹¹⁰. Jediną różnicą jest brak uchwytów u egzemplarzy z MNW. Naczynia składają się z dość wysokiej poszerzonej u dołu podstawy, wybrzuszzonego korpusu, wysokiej lekko rozchylającej się ku górze szyi z wystającą krawędzią wlewu. Połączenie szyi z korpusem podkreśla profilowany sześcioboczny „pierścień”, a podstawę wystającą na zewnątrz krawędź o czworobocznym przekroju. Boki naczynia nie mają jednakowej długości. Dwie naprzeciwległe ściany są znacznie szersze od przylegających do nich z obu stron dwóch ścian, których zewnętrzne końce łączą się tworząc kąt ostry. Utworzony w ten sposób zamknięty sześciobok jest lekko spłaszczony i wydłużony. Obie wazy są lakierowane na czerwono i identycznie zdobione. Dekorację korpusów stanowią ułożone na przemian dwie sceny chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami (na dłuższych ścianach) i dwa przedstawienia kwitnących krzewów wyrastających zza skał i ptaków (na parach krótszych ścian). Szyje naczyń są zdobione przedstawieniami kwitnących krzewów wyrastających zza skał i jedną sceną chińskiego pejzażu. Profilowane łączenie szyi z korpusem zdobią trzy ornamentalne pasy (roślinne i geometryczny) oddzielone od siebie wąskim konturem, a podstawę pas z ornamentu roślinnego. Wystające krawędzi podstawy i wlewu podkreśla brązowy kontur, który niewielkim marginesem zachodzi do wnętrza wlewu.

Para niewysokich czerwonych waz czworobocznych (17/518/1 M.N., wys. 27 cm i 17/518/2 M.N. wys. 28 cm; tabl. 6) stanowi jedyny znany obecnie przykład egzemplarzy *Berliner Lackvasen* o takim kształcie. Naczynia te mają formę mocno wydłużonego rozchylającego się u góry i przy podstawie prostopadłościanu z nieznacznym czworokątnym występem o płaskich ściankach w połowie jego wysokości. Forma jest więc zbliżona do budowy waz typu fletowego z tym, że tutaj cylindryczny walec i kuliste wybrzuzenie na korpusie zostały zastąpione prostopadłościanami. Krawędź podstawy i wlewu została podkreślona półwałkiem, a linia łączenia korpusu z prostokątnym występem ćwierćwałkiem. Obie wazy są sygnowane znakiem liścia bylicy. Korpusy są identycznie zdobione niewielkimi przedstawieniami krzewów (bambusa lub krzewów kwitnących m.in. piwonii i chryzantem) a często również ptaków. W większości pod krzewami przedstawione są skały o fantazyjnych formach (wypukłe aplikacje) i niewielkie kępki traw wokół nich. W jednej scenie przy krzewie piwonii o dużych białych kwitach widoczny jest również fragment niskiego płotka. W przedstawieniach w dolnej części korpusu przy podstawie skał delikatnym rysunkiem również naśladującym wschodnie wzory ikonograficzne zaznaczone zostały regularne łuki fal wody. Prostokątne wypukłe

¹⁰⁹ S. Wittwer, *op. cit.*, fot. 1, s. 236.

¹¹⁰ *Ibidem.*, s. 238.

poła na korpusie zdobią przedstawienia kwitnących gałązek i niewielkie złote roślinne motywy ornamentalne (zbliżone nieco do kampanuli) w narożnikach. Kompozycję dekoracji zamyka złoty ornament ze stylizowanej wici roślinnej przy wlewie oraz ukośne kreskowane pola przy podstawie. Oba naczynia, podobnie jak wazy fletowe, posiadają prostą dekorację wewnątrz wlewu. Tu jednak, ogranicza się ona jedynie do niezbyt szerokiego brązowego pasa biegnącego wokół krawędzi wlewu. Na obu naczyniach na całej powierzchni tła lakier, pierwotnie bordowy, mocno wypłowił. Jego oryginalna barwa zachowała się jedynie w miejscach chronionych przed dostępem światła – pod dekoracją leżącą na powierzchni lakieru. Jest widoczna w ubytkach wypukłych aplikacji.

Muzeum Narodowe w Krakowie

W depozycie w Muzeum Narodowym w Krakowie znajdują się dwie smukłe, wysokie wazy fletowe sygnowane znakiem monety (nr inw. MNK-ND-4919/1, wys. 87,5 cm i MNK-ND-4919/2, wys. 86,5 cm; tabl. 7). Wazy są zdobione ciemnognatowym, niemal czarnym lakierem, położonym na powierzchni folii cynowej. Ich dekoracje są niemal identyczne. Korpusy zdobią dwie sceny chińskiego pejzażu z wodą, architekturą, postaciami i zwierzętami. Część korpusu nad wybrzuszeniem zdobi bardzo rozbudowana scena przedstawiająca kwitnące krzewy białej piwonii, grupki postaci (spacerujących i łowiących ryby) i towarzyszące im niewielkie zwierzątka ukazane na tle pejzażu z architekturą wzniesioną pośród drzew nad wodą. Dolną część cylindrycznego korpusu zdobi mniejsza scena pejzażu przedstawiająca płynące w łodzi postacie, lecące ptaki oraz architekturę wnoszącą się na skrawku łądu porośniętego kępami traw i pędami bambusa. Tuż pod wlewem nad główną sceną pejzażu wazy zdobi typowy fryz o układzie lambrekinu, a przy podstawie fryz ze stylizowanych liści lotosu i półrozet stylizowanych kwiatów piwonii. Kuliste wybrzuszenia na korpusie zdobią cztery pola zakomponowane w równych odstępach na tle ukośnej kratownicy pokrywającej pozostałą powierzchnię wybrzuszenia pomiędzy polami. Kontur tych pól jest zbudowany z czterech połączonych ze sobą łuków w osi grzbiet, a ich wnętrze zdobią przedstawienia ptaków i czterech kwitnących krzewów wyrastających z ziemi lub z chińskich naczyń. Dopełnienie dekoracji stanowią duże barwne półrozety stylizowanych kwiatów chryzantemy (lub lotosu?) zlokalizowane wzdłuż górnej i dolnej linii łączenia wybrzuszenia z korpusem. Wnętrze wlewu zdobi dekoracja typowa dla waz fletowych.

Poziom wykonania dekoracji obu egzemplarzy jest bardzo wysoki, jednak wazy były dawniej naprawiane i zostały niestety miejscowo przemalowane (są to reperacje przedwojenne). Ponadto wlew i dekoracja jednej z waz (MNK-ND-4919/2) są mocno uszkodzone.

Muzeum Narodowe we Wrocławiu

W zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu znajduje się jedna waza fletowa pokryta czerwonym lakierem (nr inw. I-3129, wys. 84,6 cm). Jest zdobiona podobnie, jak wazy z Muzeum Narodowego w Krakowie rozbudowanymi scenami chińskiego pejzażu z architekturą i postaciami na korpusie oraz typowymi fryzami przy podstawie (fryz z liści lotosu) i wlewie (fryz o układzie lambrekinu). Również dekoracja wybrzuszenia na korpusie jest bardzo zbliżona. Waza wrocławska ma jednak nieco inne proporcje niż

wazy z depozytu w MNK – jest nieznacznie niższa, mniej smukła, a wybrzuszenie na korpusie jest bardziej pękate i wyraźnie spłaszczone.

6. Szacowana ilość berlińskich waz zdobionych imitacją laki

Naczynia zaliczane do grupy *Berliner Lackvasen* znajdują się przede wszystkim w zbiorach muzealnych. Niewielka ich część znajduje się w zbiorach prywatnych i handlu sztuką. Na stronach internetowych domów aukcyjnych znalazłam fotografie 47 waz¹¹¹, w tym waz z postumentami, a ponadto również fotografie lakierowanych na czerwono postumentów o formie niemal identycznej do postumentu przynależącego do jednej z balasowych *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* wspomnianej przez Wittwera (postumenty te zostały szerzej omówione w przypisie 77).

Wittwer szacuje ilość znanych egzemplarzy *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* na około siedemdziesiąt naczyń¹¹². Do tej liczby należy dodać dwadzieścia jeden omówionych powyżej waz ze zbiorów polskich. Całkowita liczba znanych obecnie *Berliner Lackvasen* wynosi więc około setki, nie wykluczone jednak, że w muzealnych magazynach, czy prywatnych kolekcjach uda się jeszcze odnaleźć kolejne egzemplarze.

7. Naczynia z kręgu (?) *Berliner Lackvasen*

Obok omówionych naczyń fajansowych zaliczanych bezpośrednio do grupy *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* istnieje o wiele mniejsza grupa waz o bardzo podobnej (zarówno pod względem stylistyki, jak i technologii i techniki wykonania) dekoracji z laki europejskiej. Są to głównie oryginalne chińskie porcelany z czasów K'ang-hsi zdobione kobaltową dekoracją malarską. Cała zewnętrzna powierzchnia tych waz została w późniejszym czasie w Europie pokryta dekoracją w technice laki europejskiej. Przez wzgląd na znaczne podobieństwa ich dekoracji do dekoracji naczyń z grupy *Berliner Lackvasen* istnieją przypuszczenia, że porcelany te mogą należeć do kręgu *Berliner Lackvasen*. Wittwer wymienia dwie wazy fajansowe z pokrywami z wytwórni Höchst z niebieską dekoracją malarską i chińskie porcelany z zamku w Aschbach i Muzeum Pałac w Wilanowie¹¹³ zdobione imitacją laki. W zbiorach wilanowskich znajdują się cztery wazy tego typu: dwie wazy balasowe zdobione zielonym lakierem i dekoracją przedstawiającą chiński pejzaż z wodą, architekturą i postaciami (nr inw. Wil. 2276, wys. 41,5 cm; Wil. 2277, wys. 42,8 cm), lakierowana na czarno waza kubkowa również zdobiona sceną chińskiego pejzażu z wodą, architekturą i postaciami (nr inw. Wil. 2317, wys. 49

¹¹¹ Linki stron internetowych, na których dostępne są fotografie *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* zostały podane na końcu artykułu w punkcie „Fotografie *Berliner Lackvasen* w internecie”. Informacje na temat kilku aukcji egzemplarzy *Berliner Lackvasen* uzyskałam od Pani Beaty Frontczak Kustosza Działu Rzemiosła Artystycznego Muzeum UJ oraz Pani Zofii Kaszowskiej Kierownik Pracowni Technologii i Technik Malarskich Organicznych WKiRDS ASP w Krakowie.

¹¹² S. Wittwer, *op. cit.*, s. 240.

¹¹³ *Ibidem*.

cm) oraz czerwona waza balasowa (nr inw. Wil. 2275, wys. 39,3 cm) zdobiona (podobnie jak wazy ze zbiorów Muzeum UJ) przedstawieniem przyrody z ptakami i bujnymi kwitnącymi krzewami (m.in. białej piwonii). Dekoracje wszystkich czterech vaz wykazują wysoki poziom wykonania¹¹⁴.

Możliwe, że te fajanse i porcelany to nie jedyne obiekty mogące należeć do kręgu *Berliner Lackvasen*. W zbiorach Muzeum UJ w Krakowie znajduje się rozbita pokrywa (nr działowy 6821/IV a-w; tabl. 8), której dekoracja wykazuje znaczne podobieństwa technologiczne i stylistyczne do dekoracji *berlińskich vaz zdobionych imitacją laki*¹¹⁵. Zaskakująca jest jednak technika i technologia wykonania skorupy – jest to wytoczony na kole garncarskim terakotowy czerep pokryty warstwą gipsu o zróżnicowanej grubości (od ok. 1 mm do 4 cm). Cała wewnętrzna powierzchnia pokrywy jest pokryta imitacją białego szkliwa. Pokrywa ma formę dzwonu z wysoką czaszą, stosunkowo wąską, opadającą kryzą i prostym wpustem. Połączenie czaszy z kryzą podkreśla wyraźne załamanie i lekkie przewężenie. Pokrywa przynależy do pękatej, wysokiej wazy znajdującej się w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu (nr inw. 2602, ok. 62 cm wys.). Jej dekoracja przypomina dekoracje monumentalnych egzemplarzy *Berliner Lackvasen*. Naczynie zdobią trzy duże czerwone rezerwy, w których ukazano sceny rodzajowe. Dwie z nich, scena ukazująca kobiety podczas toalety (?) i scena przedstawiająca spotkanie mężczyzny i kurtyzany spacerującej ze swą służbą, są wyraźnie wzorowane na drzeworytach japońskich. Trzecia ukazująca jeźdźca na koniu naśladuje już wzorce chińskie. Czarne tło pomiędzy rezerwami zdobią scenki przyrody ukazujące żurawie (?) stojące wśród bujnej roślinności wyrastającej zza skał o fantazyjnych formach. Wazę wokół wlewu zdobią przedstawienia kwitnących gałązek i ukazane na ich tle trzy złote pola. Ich dekoracja odpowiada dekoracji złotych pól w typowych dla *Berliner Lackvasen* fryzach o układzie lambrequinu. Dekoracja pokrywy jest bardzo podobna do dekoracji wazy, jest jednak mniej rozbudowana. Czaszę zdobią trzy duże czerwone rezerwy, w których ukazano kolejno złotego smoka, dwa srebrne karpie oraz żurawie (?) wśród roślinności i skał. Pozostałe czarne tło wokół rezerw zdobią przedstawienia kwitnących gałązek roślin oraz złoczone pola na kryzie i szczycie czaszy wokół gniazda, w którym był zamontowany uchwyt (niezachowany).

¹¹⁴ Czerepy tych porcelan są uszkodzone i najprawdopodobniej właśnie z tego względu zostały pokryte dekoracją lakierową. Wyraźnie widać, że dekoracja miała maskować uszkodzenia czerepu. Dla przykładu przedstawione na czarnej wazie kubkowej układ pnia drzewa dokładnie pokrywa się z linią pęknięcia czerepu. Jego forma jest „na siłę” dopasowana do linii pęknięcia, przez co na ono nienaturalną formę i jest nieproporcjonalne w stosunku do pozostałych elementów dekoracji. We wnętrzu omawianej wazy, podobnie jak w przypadku vaz fletowych z grupy *Berliner Lackvasen*, wokół krawędzi wlewu namalowane zostały czerwone wiązki roślin na tle brązowego pasa. Ponadto jednak podobne wiązki namalowano niebieskim lakierem (?) na powierzchni szkliwa poniżej brązowego pasa oraz głębiej we wnętrzu naczynia na linii pęknięcia czerepu. Dekoracja naśladuje swoim wyglądem malowane błękitem kobaltowym ceramiczne dekoracje wypalane, i podobnie jak dekoracja zewnętrzna, maskuje pęknięcie czerepu.-

¹¹⁵ Pokrywa była badana w ramach pracy magisterskiej autorki wraz z grupą *berlińskich vaz zdobionych imitacją laki* z Muzeum UJ.

Analiza stylistyczna zdobiących wazę scen wzorowanych na japońskich drzeworytach wskazuje, że dekoracja ta powstała nie wcześniej niż na początku XIX wieku¹¹⁶.

Przypuszczenia odnośnie przynależności wszystkich tych obiektów do kręgu *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* wymagają weryfikacji m. in. przez szczegółowe porównanie wyników badań technologicznych dekoracji porcelan i pozostałych naczyń tego typu z wynikami badań dekoracji waz z grupy *Berliner Lackvasen*.

8. Podsumowanie

Berlińskich waz zdobionych imitacją laki są obiektami unikatowymi, znanymi jedynie wąskiej grupie specjalistów. Mimo badań prowadzonych na przestrzeni niemal stu lat stanowią wciąż jeszcze słabo rozpoznany temat. W polskiej literaturze brak jest, z jednym tylko wyjątkiem¹¹⁷, opracowań poruszających to zagadnienie, a znajdujące się w zbiorach polskich egzemplarze są niemal w ogóle nieznane. W przeważającej większości nie są one udostępniane szerszej publiczności głównie z powodu złego stanu zachowania. Ich konserwacja jest często odkładana z powodu braku wiedzy z zakresu technologii i techniki ich wykonania. Rozpoznanie technologii i techniki grupy *Berliner Lackvasen* przyczyni się nie tylko do pogłębienia wiedzy na temat tych zagadkowych dzieł, ale, miejmy nadzieję, również do podjęcia prac konserwatorskich przy tych obiektach, a to z kolei umożliwi ich prezentację na ekspozycjach. Obecnie w Polsce *berlińskie wazy zdobione imitacją laki* można zobaczyć jedynie w Muzeum Narodowym w Kielcach i Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Fotografie *Berliner Lackvasen* w internecie

Poniżej podane zostały linki do stron internetowych, na których zamieszczone są fotografie egzemplarzy *berlińskich waz zdobionych imitacją laki* licytowanych w domach aukcyjnych.

Wazy balasowe:

1. <http://www.christies.com/lotfinder/lot/a-pair-of-berlin-fayence-vases-and-3915436-details.aspx?from=salesummary&pos=3&intObjectID=3915436&sid=9a89f510-269f-463a-8617-efd4e7a03814&page=11> (27.05.2013) – para czarnych waz balasowych z pokrywami o uchwycie w formie figurki koguta
2. http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?pos=4&intObjectID=4541642&sid (27.05.2013) – para czerwonych waz balasowych z pokrywami o uchwytach w formie bardzo dużej

¹¹⁶ Za analizę stylistyki dekoracji i informacje na temat datowania dziękuję Paniom Beacie Romanowicz i Beacie Pacana z Działu VI Sztuki Dalekiego Wschodu MNK.

¹¹⁷ B. Frontczak, *op. cit.*, s. 156-163.

figurki koguta (forma i proporcje waz i pokryw oraz typ dekoracji są analogiczne do egzemplarzy ze zbiorów Zamku Królewskiego na Wawelu i Muzeum Narodowego w Kielcach)

3. http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?pos=5&intObjectID=4541643&sid (27.05.2013) – para czerwonych waz balasowych bez pokryw
4. <http://www.zeller.de/en/katalog/auktion-92-april-07/auktionsartikel/berliner-deckel vase-mit-chinoi-serien/> (27.05.2013) – czerwona waza balasowa z pokrywą o uchwycie w formie figurki koguta
5. <http://www.zeller.de/en/katalog/auktion-82-oct-04/auktionsartikel/berliner-deckel vase/> (27.05.2013) – fotografia tej samej wazy (na korpusie widoczne są identyczne ubytki dekoracji)
6. <http://www.invaluable.com/auction-lot/a-german-parcel-gilt.-polychrome-and-black-japan-1-c-jg8507x9lh> (27.05.2013) – czarna waza balasowa z pokrywą w kształcie kropki i wysokim postumentem
7. <http://www.invaluable.com/auction-lot/a-pair-of-german-lacquered-fayence-vases-and-cove-1-c-7i2ggn7rvq> (27.05.2013) – para czarnych waz balasowych z pokrywami o uchwytach w formie figurek kogutów, wazy zaadaptowano na lampy.
8. <http://www.auctions-fischer.de/kataloge/online-kataloge/204-kunst-antiquitaeten.html?kategorie=33&artikel=19327&cHash=2a1a3cd5a8> (27.05.2013) – czarna waza balasowa z pokrywą o uchwycie w formie figurki stojącego na skale koguta z odwróconą do tyłu głową
9. http://www.1stdibs.com/furniture/dining-entertaining/vases/red-lacquer-berlin-vase/id-f_452820/ (27.05.2013) – czerwona waza balasowa z pokrywą o uchwycie w formie figurki stojącego na skale koguta z odwróconą do tyłu głową; waza z dodanym neoklasycznym cokołem (późny XIX w.)
10. <http://www.invaluable.com/auction-lot/berlin-black-lacquer-faience-jar-and-cover-the-150-c-hj9t-pw7ftn> (27.05.2013) – zielona waza balasowa z pokrywą o uchwycie w formie figurki stojącego na skale koguta z odwróconą do tyłu głową

Wazy fletowe:

11. http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?intObjectID=4718633 (27.05.2013) – para wysokich waz fletowych zdobionych lakierem ciemnoczerwonym i rozbudowanymi scenami przyrody
12. <http://www.lempertz-online.de/gldet.asp?v=k1026400009680077300001&mkat=0&mablos=773&msb=&martist=0> (27.05.2013) – para czerwonych waz fletowych (49,5 cm wys.), złoty kontur dzieli korpusy waz na pola zdobione scenami przyrody oraz przedstawieniami chińskiego pejzażu z postaciami i architekturą
13. http://www.christies.com/lotFinder/lot_details.aspx?intObjectID=1625844 (27.05.2013) – para zielonych waz fletowych
14. <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2012/important-mobilier-sculptures-et-objets-dart/lot.60.lotnum.html> (27.05.2013) – para czerwonych waz fletowych z wysokimi postumentami
15. <http://www.woolleyandwallis.co.uk/Lot/?sale=PG120213&lot=58&id=242598> – waza fletowa z kopułową pokrywą z uchwytem w formie figurki stojącego na skale koguta z odwróconą do tyłu głową

Przypuszczalnie pokrywa należała do wazy balasowej, która być może wraz z licytowaną wazą fletową i kilkoma innymi naczyniami tworzyła komplet (wazy fletowe mogą tworzyć komplety z fletowymi, a przynależące do jednego kompletu naczynia z grupy *Berliner Lackvasen* mają takie same dekoracje). Pozostałe elementy kompletu albo nie zachowały się albo komplet został rozdzielony, a pokrywę dołączono do wazy fletowej.

Wazy monumentalne:

16. http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?intObjectID=4541641 (27.05.2013) – czarna waza monumentalna zdobiona czerwonymi rezerwami
17. http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?pos=6&intObjectID=4496165&sid (27.05.2013) – para czarnych waz monumentalnych zdobionych czerwonymi rezerwami

Wazy o nietypowych formach:

18. http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?from=salesummary&intObjectID=3915435&sid=9a89f510-269f-463a-8617-efd4e7a03814 (27.05.2013) – para czerwonych waz ośmiobocznych z pokrywami o uchwytach w formie figurki psa *Foo*
19. <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2011/property-from-the-collection-of-carl-de-santis/lot.241.lotnum.html> (27.05.2013) – komplet pięciu czarnych waz ortogonalnych – dwóch kubkowych i trzech balasowych z pokrywami o uchwytach w formie figurki psa *Foo*
20. http://www.internationalauctioneers.com/#/lot/show/730515/Pair_Berliner_Lackvasen oraz <http://www.lempertz.com/fileadmin/pdfkataloge/986/986/files/assets/seo/page147.html> (27.05.2013) – para czarnych oktogonalnych waz balasowych z pokrywami o uchwytach w formie figurki psa *Foo*
21. <http://en.expertissim.com/european-earthenware/cornet-earthenware-vase-berlin-o12138312.html> (27.05.2013) – oktogonalna czerwona waza kubkowa (na sprzedaż)
22. <http://www.invaluable.com/auction-lot/a-pair-of-japanned-german-fayence-triple-gourd-va-1-p-26d8c3e9cf> (27.05.2013) oraz <http://www.artfact.com/auction-lot/a-pair-of-japanned-german-fayence-triple-gourd-va-1-c-26d8c3e9cf> (27.05.2013) – para czarnych waz o nietypowej formie złożonej z czterech kulistych form połączonych ze sobą przewężeniami (obecnie zaadaptowane na lampy)
23. <http://www.ponteonline.com/lotto.asp?TORNATA=0&PAG=17&ASTA=237&LOTTO=641&BIS=N> (27.05.2013) – czerwona waza o nietypowej formie złożonej z czterech kulistych form połączonych ze sobą przewężeniami
24. <http://en.expertissim.com/european-earthenware/rare-pair-of-large-triple-gourd-berlin-earthenware-vases-with-chinese-figures-decoration-o12138044.html> (27.05.2013) – para czerwonych waz o nietypowej formie złożonej z czterech kulistych form połączonych ze sobą przewężeniami (obecnie na sprzedaż)
25. http://www.auction.de/scripts/nax_object.php?id=58937&language=g (27.05.2013) – para waz heksagonalnych z dwoma uchwytnymi w formie stylizowanych ryb

Inne:

26. <http://www.artnet.de/magazine/erste-berlinauktion-von-lempertz-27-mai-2006/images/6/> oraz <http://www.faz.net/aktuell/2.1995/kunsth Handwerk-mit-fischotter-vorschau-auf-lempertz-erste-berliner-kunstgewerbeauktion-1327411.html> (27.05.2013) – grupa pięciu waz: para czerwonych waz balasowych z pokrywami o uchwytach w formie figurki koguta, czarna waza balasowa z pokrywą o uchwycie w formie psa *Foo*, i para jasnozielonych oktogonalnych waz fletowych (typ „delficki”). Parę czerwonych waz balasowych znajdujących się w tej grupie można zobaczyć również tu: <http://www.artnet.de/magazine/erste-berlinauktion-von-lempertz-27-mai-2006/images/5/> (27.05.2013)
27. <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2010/fine-european-furniture-n08666/lot.301.lotnum.html> (27.05.2013) – para czerwonych postumentów o formach analogicznych do postumentu wazy balasowej opisywanej przez Wittwera

28. <http://www.invaluable.com/auction-lot/a-pair-of-berlin-style-lacquered-faience-pedestal-1-c-3jz3dqxfem> (27.05.2013) – para czerwonych postumentów licytowana w domu aukcyjnym Bonhams w 2008 roku; bardzo podobną lub tą samą (?) parę postumentów licytowano w domu aukcyjnym Sotheby's w 2010 roku (patrz punkt 27)
29. http://www.bonhams.com/auctions/17631/lot/1176/?page_anchor=r1%3D264%26b1%3Dlist%26MR1_go_to_lot%3D1183%26m1%3D1%26k1%3D1183 (27.05.2013) – czerwony postument licytowany w domu aukcyjnym Bonhams w 2009 roku
30. http://www.bonhams.com/auctions/17631/lot/1177/?page_anchor=r1%3D264%26b1%3Dlist%26MR1_go_to_lot%3D1183%26m1%3D1%26k1%3D1183 (27.05.2013) – czerwony postument licytowany w domu aukcyjnym Bonhams w 2009 roku
31. <http://www.bonhams.com/auctions/17631/lot/1183/> (27.05.2013) – para czerwonych postumentów licytowana w domu aukcyjnym Bonhams w 2009 roku; najprawdopodobniej tą samą parę licytowano w tym samym domu aukcyjnym rok wcześniej (patrz punkt 28), a także bardzo podobną lub tą samą (?) parę postumentów licytowano w domu aukcyjnym Sotheby's w 2010 roku (patrz punkt 27)

Fotografie zamieszczone na stronach do których linki podano w punktach 28-31 należy traktować jako poglądowe, ponieważ na stronach tych widoczna jest ta sama fotografia jednego postumentu. Również na ostatniej stronie (link: punkt 31) widoczna jest fotografia nie pary postumentów, ale jednego postumentu i jej lustrzane odbicie. Świadczy o tym wygląd dekoracji. Nie jest możliwe, żeby zniszczenia na dwóch różnych obiektach były identyczne. Ponadto choć w kompletach dekoracje są takie same, to jednak nigdy nie są idealnie identyczne. Zawsze widoczne są drobne różnice w formie, a czasem również i w układzie liści przedstawionych gałązek, płatków kwiatów i innych detali wynikające z ręcznego wykonania dekoracji.

Bibliografia

- Bogaczewicz-Biernacka Elżbieta**, *Technologia laki europejskiej oraz technika wykonania złożonych ornamentów – zdobiących jej powierzchnię*, praca na przewód kwalifikacyjny I stopnia, Warszawa 1992 (NIEPUBLIKOWANA).
- Falke Otto von**, *Altberliner Fayencen*, Berlin 1923, s. 38-39.
- Frontczak Beata**, *Fajanse od XV wieku do 1914 roku w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, katalog, tom IV, Kraków 2009, s. 156-163.
- Goder Willi** i in., *Johann Fridriche Böttger die Erfindung des Europäischen Porzellan*, il. 210, s. 303, Stuttgart 1982.
- Kopplin Monika, Kwiatkowska Anna**, *Chinois. Drezdeńska sztuka lakiernicza w Pałacu Wilanowskim*, Münster-Warszawa 2006.
- Morper Cornelia**, *Übermaltes chinesisches Porzellan*, [w:] *Weltkunst*, Juli, heft 13, 1993, s. 1654-56.
- Pietsch Ulrich**, *Meissener Porzellan und seine ostasiatischen Vorbilder*, s. 64, Leipzig 1996.
- Ślesiński Władysław**, *Techniki malarskie i spoiwa organiczne*, Kraków 1984, s. 182-185.
- Wittwer Samuel**, *Die »Berliner Lackvasen« Eine These* [w:] M. Kopplin, *Schwartz Porcelain*, Monachium 2003, s. 237-249.

Strony internetowe podane w „Fotografie *Berliner Lackvasen* w Internecie” w punktach 1-31. Kwerenda w Dziale VI Sztuki Dalekiego Wschodu Muzeum Narodowego w Krakowie.

